

Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir’de Siyaset Kurumu

Onur ÇAPAR¹

Özet

Kuzey Afrika’da ve Ortadoğu’da meydana gelen toplumsal olaylar tüm dünyanın ilgisini bu ülkeler üzerine yoğunlaştırmıştır. 2011 yılından itibaren bu bölgelerde başlamış olan halk ayaklanmaları sonucunda baskı, şiddet ve zulme maruz kalmış halklar, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sömürü ve zulümler yüzünden kendilerini yöneten despotik rejimlere karşı ayaklanmışlardır. Bu nedenlerden ötürü bölge insanı; bu despotik rejimlerin birçoğunu devirmiş, ayakta kalan yönetimlerin ise halkının taleplerini göz ardı etmeyecek iyileştirmeleri uygulamaya koymalarına sebep olmuşlardır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasındaki domino etkisi yaratan bu ayaklanmaların, elbette bir birikimin sonucu olduğu ortadadır. Geçmişten günümüze birçok savaş, yıkım ve sömürüyle mücadele etmiş bu ülkeler, uzun savaşlar sonucunda kendilerini yıllarca sömürmüş olan devletlere karşı bağımsızlıklarını kazanmış, bağımsızlıkları kazandıktan sonra ise bu kez kendilerini; liderlerinin yaratmış olduğu despotik yönetimlerle mücadele içinde bulmuşlardır. Bu liderler kendi yaratmış oldukları ulus kavramlarıyla halkları devamlı baskı ile kontrol altında tutmuşlar, kendileri gibi düşünmeyen kimselere yaşama ve söz söyleme hakkı tanımamışlardır. Bunun sonucunda da halklar yılların vermiş olduğu adaletsiz, demokrasi ve çoğulculuktan yoksun, başına buyruk bu yönetimlerin miatlarını doldurduklarını anlamış, 2011 yılında başlayan protesto gösterileriyle bu rejimleri yıkmışlardır. Bu çalışmanın amacı iki önemli Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus ve Cezayir’de manda yönetimlerinden sonra siyaset kurumunun işleyişini araştırmak ve iki ülkenin siyasi yönetim şeklinin, siyasi partilerinin ve diğer siyasi aktörlerinin kronolojik bir incelemesini yapmaktır. Ayrıca iki ülkenin günümüzdeki siyasal durumları ışığında geçmiş ile mukayeseli bir siyasal analiz yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tunus, Cezayir, Manda Yönetimi, Siyaset Kurumu, Siyasi Aktörler

Political Institution in Tunisia and Algeria After Mandate Management

Onur Çapar¹

Abstract

Social events that took place in North Africa and the Middle East have increased the attention of the whole world to these countries. As a result of the popular uprisings that started in these regions since 2011; Peoples who have been subjected to oppression, violence and persecution have risen against the despotic regimes that govern themselves because of economic troubles, unemployment, exploitation and persecution. For these reasons, the people of the region; They overthrew many of these despotic regimes and caused the surviving governments to implement improvements that would not ignore the demands of their people. It is obvious that these riots, which have a domino effect in North Africa and the Middle East, are the result of an accumulation. These countries, which have struggled with many wars, destruction and exploitation from past to present, have gained their independence against the states that have exploited themselves for years as a result of long wars, and this time after gaining their independence; they found themselves in struggle with despotic governments created by their leaders. These leaders kept the peoples under constant pressure with the nation concepts they created, and they did not give the right to live and speak to those who do not think like themselves. As a result of this situation, the peoples understood that these administrations filled the inheritance of the unfair, democracy and pluralism that they had given over the years, and they destroyed these regimes with the protest demonstrations that started in 2011. The aim of this study is to investigate the functioning of the political institution after the mandate governments in Tunisia and Algeria, two important North African countries, and to make a chronological analysis of the political administration style, political parties and other political actors of the two countries. It also intends to make a comparative political analysis of the past in the light of the current political situations of the two countries.

Keywords: Tunisia, Algeria, Mandate Management, Political Institution, Political Actors.

1.Giriş

Günümüzde Kuzey Afrika’da başlayan ayaklanmalar demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi kavramların yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle gelir adaletsizliği ve hukuksuzluğun yaygın olduğu ülkelerde ekonomik sistemin yetersizliği ve sosyal alandaki tıkanıklıklar halkın yaşam standartlarının yıllar boyunca gelişmeden sürmesi ile birleşince bu durum insanların huzursuzluğuna yol açmış ve ilerde bu huzursuzluğun bir isyan hareketine dönüşmesine sebep olmuştur. Bunun yanında kitle iletişim araçlarının bu isyanların büyümesinde oynadığı rol ile halkın bilinçlenmesine yapmış olduğu katlılar bu isyan hareketlerinin popülerite olarak önüne geçmiş olsa da aslında yılların getirmiş olduğu kötü yaşam koşulları ve demokratik sistemin zayıflığı bu devletlerin niçin geri kaldıklarını anlamamız açısından tarihe bakmamızı elzem kılmıştır. Bu makaledeki amaç bu devletlerin içerisinde isyan hareketinin başarılı olduğu Tunus ile bu süreci görece daha sakin geçiren Cezayir devletlerinin tarihine göz atmak, demokratik serüvenlerini inceleyerek bu ülkelerin manda yönetimlerinden sonra verdikleri demokrasi süreçlerini incelemektir. Bu çalışmanın amacı sadece demokratik gelişimi tarihsel olarak inceleyerek uzun uğraşlar sonucunda bağımsızlıklarını kazanmış bu devletlerin neden demokratik bir gelişim gösteremediklerini ve bunun sonucunda isyan hareketlerine kadar olan süreci anlamaya çalışmaktır. Çalışmamız bu ülkelerdeki siyasal İslami yapılanmalar ile devlet arasındaki siyasi mücadeleyi inceleme niyetini de taşımaktadır. Ayrıca devlet kurumlarının ve bürokratik yapılanmanın bugünkü durumuna bakarak geçmiş ile günümüz arasındaki kurumların ve bürokrasinin evrimini incelemektir.

2.Tunus Bağımsızlık Süreci

Tunus’un bağımsızlık sürecine göz atmadan önce; ülkenin uygarlık tarihine göz atmak yerinde olacaktır. Tunus Kuzeyde Akdeniz, Güneyde Sahra Çölü, Batıda Cezayir, Doğuda Libya arasında kalan bir ülkedir. (Nelson, 1974, s. 13) Tunus’un erken tarihi ise; bugünkü Lübnan sınırlarının içerisinde bulunan Try bölgesinden M.Ö. 814 tarihinde birkaç sadık adamıyla beraber kaçarak gelen güzel Kraliçe Elissa-Didon mitiyle başlamaktadır. Kraliçe; Tunus Körfezi’nin Brysa tepesinde, yörenin yerli sahiplerinden aldığı “*bir öküz derisi*” büyüklüğündeki toprakta, “*ipten ince çekilmiş sırum*” hilesiyle Kartaca uygarlığının ve ülkenin ebedi başkentinin temellerinin atmıştır. (Knapp, 1970, s. 17)

Daha sonra efsanevi kahraman Hannibal döneminde Kartaca uygarlığın zirvesine ulaşır. Hannibal’dan sonra ise Kartaca, uzun süre bağımsız kalmaz ve M.Ö. 814-146 yıllarını içine alan dönem de yerli kültür temelindeki bağımsızlık çağı sona erer. M.S. 1-4. yüzyıllar arasında Roma’nın, daha sonra da Bizans’ın egemenliğine giren bölgede M.S. 4-7. yüzyıllar arasında Hıristiyanlık güçlü bir din ve kültür olarak varlık gösterir. M.S. 8. yüzyılda ise bölge Müslüman Arapların akımına hedef olur. Ülkenin orta kesimindeki Kahraman şehrini merkez yapan Müslümanlar, kısa zamanda diğer şehirleri de ele geçirirler. Kahraman merkezli Aglabiler, Mehdiye merkezli Şii Fatimiler ve Tunus merkezli Hafsidler döneminde Tunus’ta mimari, dil, sosyo-kültürel doku bakımından yörenin yerli halkı Berberileri de büyük ölçüde etkileyen Magripli Müslüman-Arap kimliği ortaya çıkmaya başlar.

Tunus’un Müslüman-Arap idaresindeki en önemli ve uzun dönemi, 1235-1574 yılları arasına rastlayan Hafsidler dönemi olup, bu dönemin 40 yılı Osmanlı-Tunus-İspanya üçgeninde yapılan savaşlarla geçmiştir. Osmanlı Devleti’nin hizmetine giren Barbaros Hayrettin Paşa ilk seferini Tunus’a yapmış ve 1534 yılı sonlarına doğru Tunus ve limanına hâkim Halkulvad (Goulette) Osmanlı ülkesine katılmıştır. Fakat ertesi yıl, 1535 yazında bu bölge İspanyollar tarafından ele geçirilmiştir. Uzun süren Tunus’un fethi işini sonuçlandırmak üzere; 1574 yılında Yemen fatihi Koca Sinan Paşa ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa görevlendirilmiş ve aynı yıl Tunus tamamen Osmanlı Devleti’nin egemenliği altına girmiştir. (Karcı, 2007, s. 2) Tunus Osmanlı Devleti’nin egemenliği altına girdikten sonra idari yönden çeşitli safhalar geçirmiştir. Ülke önceleri merkezden gönderilen beylerbeyiler tarafından yönetilirken daha sonra, buranın muhafazası için bırakılan yeniçeriler isyanlar çıkartıp idari işlere karışarak merkezden gönderilen valilerin nüfuzlarını kırmışlardır. Daha sonra Tunus’un yönetiminde “Dayı” olarak bilinen ve güçlerini yeniçerilerden alan yeniçeri ağaları etkindir. Bu dönemde çok defa merkezden vali gönderilmeyip yeniçerilerin seçimle işbaşına getirdikleri Dayı’ya Beylerbeylikte verilir oldu. Ancak bu dönem de fazla devam etmedi, bir süre sonra Emir’ül Evtan denilen Tunus sancak beyleri önem kazanmaya başladı. Soy takip eden bu beyliğe geçenler Tunus Beylerbeyliği’nin de kendisine verilmesini sağlayabilirse Paşa-Bey unvanı alıyorlardı. Sonunda Hüseyin Bey 1705’te bu unvanı

büsbütün kaldırdı. Kendisine merkezden Beylerbeylik tevcih ettirerek Paşa-Bey oldu. Böylece Tunus'ta Beyler devri başladı. (Özdemir, 2003, s. 119-120)

Yönetimi ve maliyeyi denetleyen Bey, Dayı'ya yardımcılık ediyordu. Uzun yıllar Dayı-Bey mücadelesine sahne olan Tunus eyaletinde, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dayı, Bey'in vesayeti altına girdi. Beylik döneminde Tunus tüm idari yetkileri elinde bulunduran Bey, o dönemde yapılmış olan 1861 anayasasına göre en üstün varlık durumundaydı. Beylik makamı bu dönemde hanedanlık gibi babadan oğula geçebiliyordu. Yönetimde Bey'in yardımcıları olan Bakanlar, idari işlerde Bey'e yardımcı oluyorlardı. Sayıları anayasaya göre sürekli değişiyordu. Birinci Bakan, genel idari işleri yürütme görevliydi aynı zamanda Dışişlerini de yürütmekle görevliydi. Bu bakanlığın yanında ordudan sorumlu Savaş Bakanlığı ve Deniz Bakanlığı gibi bakanlıklar vardı. Aynı zaman da devlet işlerinin yürütülmesi için bir konsey bulunmaktaydı. Konsey 16 üyeden oluşuyordu. Bu üyeler yüksek devlet memurlarından ve hanedanın atadığı yüksek yöneticilerden seçiliyordu. Bu konsey 5 yıl için seçilmekteydi. Bey, konsey üyelerinin arasından bir başkan ve bir başkan yardımcısı seçiyordu. Bu konsey çeşitli yasaların yapılmasını sağlıyor ve bu yasaların uygulanmasına yardımcı oluyordu. (Moalla, 1992, s. 50-51)

Yeniçeriler arasındaki güç dengelerine bağlı olarak Dayıların sıkça değiştiği bu dönem, 17. yüzyıl başında Dayılık makamına gelen Usta Murat döneminde kapandı ve 18. yüzyıl başlarına kadar sürecek olan Muradiler dönemi başladı. Bu dönemde yerli halk; Anadolu ve Balkanlardan gelen topluluklarla kaynaşmışlardır. Aynı zamanda aralarında var olan mezhepsel farklılıklara son verip kendi aralarında yeni bir kültür oluşmasını sağlamışlardır. Bu dönemde Anadolu'dan bölgeye göç eden Türkler bölgede söz sahibi olmaya başladılar. 1705 yılında Dayıların gücünü kırarak Tunus'ta yönetimi ele geçiren Hüseyin Bin Ali Türkî'nin babasının Türk, annesinin yerli olduğu belirtilmektedir. Hüseyin Bin Ali tarafından kurulan ve "Hüseyin Hanedanı" olarak geçen dönem, Tunus'un Fransızlar tarafından ele geçirileceği 1881 yılına kadar sürmüştür. (Oğuz, 2002, s. 18-19) Bu dönemde Tunus Osmanlı'ya bağlı bir eyalet statüsünde politika izlemiş, aynı zamanda kendine has bağımsız siyaset izleyip devlet olma sürecinde önemli tecrübeler kazanmıştır.

Fransa, 1881 tarihinde Tunus'u ele geçirdiği zaman Mehmet Sadık Paşa Tunus'ta vali idi. Valiliği sırasında Mehmet Sadık Paşa, Osmanlı Devlet'ine sadık kalmış ve Fransa'nın Tunus'u işgal sürecinde devlete gerekli uyarıları yapmıştır. Tunus'un Fransızlar tarafından ele geçirilmesine yol açan gelişmelere bakıldığında zaman meselenin sadece Fransa ve Osmanlı Devleti arasında olan bir mücadele olmadığı, coğrafi keşiflerle başlayan bir mücadelenin sonucu olduğu görülecektir. Zira coğrafi keşiflerden sonra sanayileşmiş ülkelerin bu kadar geniş ve önemli coğrafyaya sahip ve eski gücünü yitirmiş olan Osmanlı Devleti topraklarının üzerinde emellerinin olması kaçınılmazdı. Stratejik bir mevkide bulunan Tunus'ta emperyalist devletler tarafından paylaşılan Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki topraklarından biri olacaktır. Her ne kadar Kırım savaşıdan sonra imzalanan Paris Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti Avrupalı bir devlet olarak sayılmış ise de Avrupalı güçler Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmekten vazgeçmemişlerdir. (Özdemir, 2003, s. 128) Ayrıca 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra stratejik öneme sahip bazı Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardır. Nitekim bu savaşın sonucunda imzalanan Berlin Antlaşmasından kısa bir süre sonra Tunus'un Fransızlar tarafından ele geçirilmesi Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gücünü yitireceğini ve topraklarını kaybedeceğini gösteriyordu.

Nitekim bölgede daha önce Mısır ve Cezayir'i topraklarına katmış olan Fransa, Tunus'a komşuydu. Ayrıca Fransa ile Tunus arasında birçok ekonomik faaliyet bulunmaktaydı. O dönemde büyük devletlerin siyasi menfaatlerinden dolayı aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeleri amacıyla Almanya ve İngiltere tarafından Tunus, Fransa'ya adeta peşkeş çekildi. (Kartaç, 1954, s. 17) Fransızlar, Tunus'u ele geçirmeden önce limanlarına gemiler göndererek Tunus'u bir nevi baskı altında almışlardı. Daha sonra Padişah'ın Tunus Beylerbeyliğine bölgedeki nüfuzu son derece etkili olan Hayrettin Paşa'yı ataması işgal süreci hızlandırıldı.

Fransa Tunus'u işgal etmek için birtakım sınır olaylarını bahane etmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse; Fransızlar önce sınır güvenliğini bahane ederek Cezayir sınırından Tunus topraklarına girmişler daha sonra ise Tunus'taki genel karışıklıkları gidermek bahanesi ile ülkenin kuzeyindeki Binzat (Binzert ya da Bizerte) limanından karaya asker çıkartarak şehri ve limanı tek kurşun atmadan ele geçirmişlerdir.

Cezayir sınırından General Fergamol komutasında ilerleyen ordu vatanlarını savunan Tunus kabileleriyle savaşırken, Binzat'ta karaya çıkan General Breur komutasındaki Fransız birlikleri ise doğrudan Mennube'deki sarayında bulunan Tunus Beyi'nin üzerine yürüdü. Tunus Beyi bu aşamada Osmanlı Devleti'nin daha önce istediği yardımı zamanında alamadı ve İngiltere'den yardım istedi. İngiltere ilk etapta Tunus Bey'ine yardım edeceğini belirtti. Fakat aslında isteksiz bir tavırla beyliği oyalayarak, Fransa'nın bölgeye yerleşmesine göz yumdu. Tunus Beyi bu durumda Tunus'ta bulunan merkez sarayına dönmeyi düşünüyor ve orada Fransızlara karşı direnmeyi düşünüyordu. Bu arada direniş için çareler arayan Sadık Paşa'ya gelen bir telgraf direnişin sekteye uğramasına yol açtı. Muhtemelen Fransızların tertibi olan bu telgrafta "Padişah hazretleri; Tunus Valisi Mehmet Sadık Paşa'yı azletme ve yerine Hayrettin Paşa'yı Bey olarak görevlendirmeye karar vermiştir." denilmekteydi. Bundan sonra Sadık Paşa Tunus'taki merkez sarayına dönmedi ve Fransızlara yakınlığı ile tanınan Baş veziri Mustafa bin İsmail'in de telkinleriyle Mennube yakınlarındaki Şebble çiftliğine kadar gelmiş olan Fransız General Breur ile görüşmeye karar verdi. (Özdemir, 2003, s. 130)

General Breur askerleriyle Mennube'deki Bardo Sarayını kuşattı. Fransız Konsolosu Roustan, General Breur ve maiyetindeki tabancalı iki subay Tunus Beyi'nin makamına girerek ellerindeki yazılı metni imzalamasını istediler. (Kartaç, 1954, s. 20-21) Tunus Beyi uzun tartışmalardan sonra 12 Mayıs 1881 tarihinde Bordo sarayında imzalanan ve tarihe Bordo Antlaşması olarak geçen antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. Böylece Tunus Fransızlar tarafından resmen işgal edilmiş oldu. Bu dönemde Osmanlı'nın Fransa'ya karşı yapmış olduğu protestolar ise sonuçsuz kaldı. 12 Mayıs 1881 tarihli Bordo Antlaşmasından sonra başlayan direniş hareketleri ilerleyen dönemde etkisini kaybetmeye başladı. Direnişlerin etkisini kaybetmesi nedenleri direnişe önderlik edecek bir liderin bulunmaması aynı zamanda gerekli silah ve cephaneliğin azlığı idi. Bu durumdan sonucunda Tunus'ta bulunan aşiretler Fransız egemenliğine girmeye başladılar.

Bu aşamadan sonra Tunus'un Fransız mandası altındaki durumunu incelemek ve siyaset kurumunun işleyişini gözlemlemek yerinde olacaktır. Fransa, Bordo Antlaşmasından sonra Beyliğin, askeri işlerini, dışişlerini ve mali işlerini kendi üzerine almıştı. Aynı zamanda Beyliğin yönetiminde etkili olacak bir Orta Elçiyi, Bey'in yanında görevlendirmişti. Tunus Beyi Mehmet Sadık Paşa'nın vefatından sonra yerine Seyyid Ali Bey Tunus valisi olmuştur. Fransız genel vali sekreterliğinin 4 Şubat 1883 tarihinde hazırladığı kararnameye göre ve daha sonra 8 Haziran 1883 yılında imzalanan Marsa Bildirgesiyle Bey; Fransız hükümetinin öngördüğü ıslahatları yapmayı kabul etmiş; bütün yerel yetkileri Fransız hükümetinin atamış olduğu bir elçiye devretmişti. Elçi bütün yerel yetkileri yeniden düzenlemek ve yeniden yapılandırma görevine sahipti. (Moalla, 1992, s. 95) Fransız idaresinin yerleşmesi Tunus'ta yeni bir devrin başlaması anlamına geliyordu. Bu idare içerisinde Bey, Tunus ülkesinin hükümdarı olarak kalmıştı. Ancak Tunus'un gerçek hâkimi 23 Haziran 1885'ten itibaren Fransa Hariciye Nezaretine bağlı olup Fransa Cumhuriyeti'ni temsil eden "Büyükelçi" sıfatına sahip bir "Orta elçi" idi. Bu kişi aynı zamanda Bey'in Hariciye vekiliydi ve Bey onun vasıtası ile Paris ile haberleşebilirdi. Beylik kararnamelerini imzalama yetkisini de elinde bulunduran bu orta elçiye, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanları da bağlıydı. Fransız işgali döneminde Tunus'ta vekiller heyeti önce iki, daha sonra ise üç yerli vekilin yanında, müdürler, işgal orduları komutanı olan General ve Harbiye ve Bahriye Vekâletlerinin kumandanlarından oluşuyordu. Sayıları zaman içerisinde hızla artan bu yüksek görevlilerden her biri tek başına karar alma yetkisine sahipti. Bu yeni dönemde Fransa, idari teşkilatlanma alanında Tunus'ta çeşitli müdürlükler kurdu. Buna göre 3 Eylül 1882'de Nâfia Umum Müdürlüğü, 6 Mayıs 1883'te Talim, Terbiye ve Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü, 11 Haziran 1888'de Ziraat, Ticaret ve Müstemleke Umum Müdürlüğü ve 14 Temmuz 1922'de İçişleri Umum Müdürlüğü oluşturuldu. Bununla birlikte adli teşkilatlanma alanında önemli adımlar atıldı. 10 Nisan 1883 tarihli Fransız kanunu ile Tunus'ta, Fransız mahkemeleri kuruldu. 1890 yılına gelindiğinde Fransız hükümeti, Tunus'taki nüfuzunu artırmaya karar verdi. 1895 yılında Tunus Ticaret Odası, Tunus Ziraat Odası, Süs-Ticaret ve Ziraat Odası ile Sfakes Ticaret ve Ziraat Odaları kuruldu. Ayrıca 1902'de Bizerte Ticaret Odası kuruldu. (Brunschvig, 1997, s. 78-85)

Bu dönemde Fransızların uyguladığı asimilasyon politikasına karşı bazı ayaklanmalar baş gösterdi. Ancak bu ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırıldı. 1. Dünya Savaşı Tunuslular için tam bir felaket oldu. Daha önce köyleri ve kasabalarından başka yere gitmemiş olan Tunuslular; savaş nedeniyle Fransız ordusuna katılmak zorunda kaldılar. Bu dönemde orduya sevk edilen yüz bin kadar Tunuslu; Fransız

cephelerinde, fabrikalarında ve madenlerinde çalıştırıldılar. Savaş yüzünden kırk bin kadar Tunuslu yaşamını yitirdi. (Perkins J. K., 1986, s. 97)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Tunus'ta bağımsızlık fikirleri yeşermeye başladı. Tunus'ta bağımsızlık mücadelesine yön vermek amacıyla 1920 yılında Düstur adında bir siyasi parti kuruldu. Dini liderleri, tüccarları ve Müslüman kesimi içine alan bu siyasi oluşum Fransızların kültürel etkilerini eleştiriyor ve gerçek kaynak olan İslami kültüre dönüşmesini savunuyordu. Tunus halkının genelini temsil eden bu grup, Zeytuna medresesinde teşkilatlanmışlar ve örgütlenmişti. (Sylvester, 1969, s. 44) Parti, köy ve kentlerde dini ve ulusal söylemleri kullanarak örgütlendi. Partinin lideri Abd Aziz Thaalbi ve kendilerini genç Tunuslular olarak nitelendiren parti üyeleri, Tunusluların Avrupalılarla eşit haklardan yararlanmasına dayalı bir anayasal çerçeveyi öngören bir belgeyle Fransız yönetimine başvurdular. Bu girişim yeni baskılara yol açtı ve partinin önderi tutuklandı. (Erdoğan & Mustafaoğlu, 1997, s. 14)

1929 yılında Dünya'da baş gösteren ekonomik kriz Avrupa devletlerini derinden etkilemişti. Özellikle bu dönemde Tunus'ta bulunan Fransız şirketleri krizden etkilenerek iş yapamaz duruma geldiler. Aynı zamanda Tunus'taki küçük işletmeler ve üreticiler bu durumdan çok etkilenmişlerdi. Bu durum işsizliği ve yoksulluğu artırdı. Zaten zor olan yaşam standartları daha da düştü. Düstur Partisi'nin liderleri de var olan huzursuzluğa karşı etkili çözüm yolları üretmediler. Bu durum partide radikal değişikliklerin önünü açtı. Tam bu aşamada Habib Burgiba kendisini göstermeye başladı. Tunus halkına güven verdi ve takip edilebilecek bir lider olduğunu kanıtladı. (Sylvester, 1969, s. 45-46)

Düstur Partisi'nin o dönemdeki etkisini yitirmesi sebebiyle, partiden kopan Burgiba önderliğindeki genç üyeler 1934'de Yeni Düstur Partisi'ni kurdular. Bu aşamadan sonra Fransızların sert önlemlerine karşı, bağımsızlığı savunarak halkın desteğini toplamaya başladılar. (Erdoğan & Mustafaoğlu, 1997, s. 17) Bağımsızlık gibi söylemlerin kullanılması Fransızların hoşuna gitmedi. 1934 yılının sonlarına doğru Burgiba ve arkadaşları tutuklanarak yurt dışına sürüldüler. Bu durumun sonucunda, Yeni Düstur Partisi üyelerinin karıştığı şiddet olayları ülkede baş gösterdi. Öte yandan ülkedeki ekonomik sıkıntıların devam etmesi bu şiddet olaylarının dozunu artırdı.

Ekonomik sıkıntıların arttığı bir dönemde 1936 yılında Fransa'da seçimler yapıldı. Sol ağırlıklı kurulan yeni yönetim, Yeni Düstur Partisi'nin tutuklu üyelerinin serbest bırakılmasına karar verdi. Partinin üzerindeki baskıların hafifletilmesi sonucunda Burgiba yeniden bağımsızlık söylemini kullanmaya başladı. Bağımsızlık söyleminin yanında; Fransa ile toprak reformu ve 1861 Anayasası'nın iyileştirilmesi ve yeni bir anayasa yapımı için mücadele etti. 1938 yılına gelindiğinde ise şiddet Tunus'ta yeniden arttı. Partilerinin kurucu üyelerinden bir tanesinin tutuklanmasını protesto eden Yeni Düstur Partisi üyelerinden yüzden fazlası öldürüldü. Bu olayla ilgili olarak partinin önde gelenleri ve Burgiba tutuklandı ve partinin tüm faaliyetleri yasaklandı. 2. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ise Burgiba ve arkadaşları Fransa'da hapis yatmak zorunda kaldılar. Dünya savaşının başlamasının ardından Tunuslu ulusalcılar için çeşitli fırsatlar doğdu. Fransa'nın savaşın başlarındaki kötü durumu ulusalcıları umutlandırdı. Fransa'nın işgal edildiği yıllarda Burgiba; Almanya'nın kuklası durumunda olan Vichy hükümeti döneminde Tunusluların Fransa'ya bağlı bir tutum sergilemesini istedi. Yeni Düstur Partisi yandaşlarının uzun süren protestolarına rağmen Burgiba hükümet tarafından serbest bırakılmadı. Partinin diğer üyeleri 1940-41 yılları arasında bu yüzden tutuklandılar. Savaşın sonuna doğru bölgede Almanların ve İtalyanların etkisi kırılmaya başladı. Özellikle İngilizlerin yoğun çabaları sonucunda Tunus 12 Mayıs 1943'te Almanların ve İtalyanların elinden kurtarıldı. İşgalden sonra Burgiba ve arkadaşları Vichy hükümeti tarafından serbest bırakıldılar ve 1943 yılında ülkelerine döndüler. (Perkins J. K., 1986, s. 106-109)

Burgiba ülkesine döndükten sonra özellikle Düstur Partisi'nin efsanevi lideri Abd Aziz Thaalbi'nin ölümü üzerine örgütlenmesini genişletti. Bağımsızlık yanlısı tüm grupları kendi etrafında toplamaya başladı. Bu arada bağımsızlık için çalışmalarını sürdüren Burgiba, 1945 yılında Fransa'nın ulusalcıların taleplerine cevap vermemesi yüzünden, şiddeti körüklemek yerine ülkeyi terketti ve Arap Birliği çalışmalarına katıldı. Sonraki 4 yıl boyunca Ortadoğu ve Amerika arasında gezinen Burgiba, 1948 yılında Arap Mağrip ülkelerinin Bağımsızlığı Federasyonu'nun kurulmasını sağladı. Daha sonra ülkesinden gelen talepleri göz önünü alarak 1949'da yeniden ülkesine döndü. 1951 yılından sonra Fransızların sert bir yönetimle denetimi tekrar sağlama çabalarına rağmen Arap dünyasında olan

gelişmeler sebebiyle Fransızlar, milliyetçilerin oluşturduğu bir hükümet kurulmasına izin verdi. Hükümetin parlamenter bir sistem kurmaya çalışması yüzünden tutuklama dalgaları yeniden başladı. Fransızların baskıları ve tutuklamaları var olan durumu günden güne gerginleştirdi. Protestoların artması ve huzursuzluğun yaygınlaşması sonucunda gerilla faaliyetleri hız kazandı. Ülke 1956 yılına kadar kargaşa ortamının egemen olduğu, çatışmaların yaşandığı bir ülke haline geldi. (Perkins J. K., 1986, s. 111-115)

Aslına bakılırsa Habib Burgiba'nın askeri çatışmayı bir çözüm olarak görmediği söylenebilir. Nitekim Fransa ile uzlaşma bağlamında Burgiba'nın 1954 yılında Fransa tarafından önerilen yarı bağımsızlık teklifini de kabul ettiği görülmektedir. Ancak hem parti içi muhalefet hem de Arap milliyetçilerinin tam bağımsızlık talepleri, Burgiba'nın geri adım atmasına yol açmıştır. Buna rağmen 1955 tarihinde imzalanan ve Tunus'a yarı bağımsızlık veren anlaşma ile birlikte partinin ileri gelenlerinden Salih Bin Yusuf Arap milliyetçiliği temelinde bir politika yürütmüş ve Burgiba'yı sert bir dille eleştirmiştir. (Salem, 1984, s. 129)

1956 yılında Fransa, Cezayir'deki bağımsızlık mücadelesinden ötürü oldukça zor durumdaydı. Bu dönemde tamamen Cezayir'e odaklanan Fransa'da; sosyalist hükümet lideri Guy Mollet Fas'ın bağımsızlığını kabul etti. Daha sonra 20 Mart 1956 tarihinde Tunus ve Fransız hükümeti anlaştı. Dış politika, eğitim, savunma ve maliye alanlarında bazı hakları saklı tutularak Fransız idaresine son verildi. Yapılan seçimler sonucunda Yeni Düstur Partisi'nden oluşan hükümet, tam bağımsızlık için girişimlerde bulunarak beyliğin kaldırılması ile 1957 yılında cumhuriyeti ilan etti. Habib Burgiba ülkenin ilk cumhurbaşkanı oldu. (Erdoğan & Mustafaoğlu, 1997, s. 17)

2.1. Bağımsızlıktan Sonra Tunus'ta Siyaset Kurumu İşleyişi ve Muhalefetin Durumu

Habib Burgiba, Cumhurbaşkanı olduktan sonra zihnindeki siyasal sistemi uygulamak için harekete geçti. O, ünlü Fransız düşünürler Rousseau, La martine ve Hugo'dan etkilenmişti. Burgiba'nın amacı Tunus'u Fransız Devrimi'nin ilkelerine göre modern bir devlet olarak yeniden inşa etmektir. Tunus'ta Burgiba döneminde siyaset kültürü olarak incelediğimizde; Cumhuriyet idaresi ülkede kurulmasına karşın Yeni Düstur Partisi'nin ülkedeki egemenliği tartışmasız durumdaydı. Burgiba ve arkadaşları Tunus'u modern bir ülke yapmak konusundaki misyonu tek başına üstlenmişlerdi. 1959'da hazırlanan anayasaya göre kutsal ve güçlü şefin etkili olduğu ve zayıf yasaların bulunduğu bir anayasa yapıldı. Bakanlar ve parlamento doğrudan Burgiba'ya bağlıydı. İsteddiği zaman bakanları görevden alma ve yerlerine başkalarını atama yetkisine sahipti. Devlet, Burgiba ile bütünleşmişti. Bütün politik yasalar devlet başkanının ofisinde şekilleniyordu. (Perkins J. K., 1986, s. 147-151)

Anayasaya göre hükümetin hem meclis hem de Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olması bağımsız bir politika izlenmesini olanaksız kılmıştı. Cumhurbaşkanı'nın görevleri arasında kabineye başkanlık etmek, devletin düzenleyici işlemlerini ve genel politikalarını belirlemek, olağanüstü hâl tedbirlerine başvurmak, Danışma Meclisi'nin üyelerini atamak, kanun teklifinde bulunmak ve kararname çıkarmak, kanunları referanduma sunmak, veto etmek ve anayasa değişikliği teklifinde bulunmak gibi önemli yetkilere sahipti. (Açıl, 2017, s. 176)

Burgiba bu dönemde kendisinin egemen olduğu bir toplum yaratma gayretindeydi. Her şeyi kontrol etmek istiyordu. Ayrıca herkesi istediği gibi denetleyebileceği kurumlar ve bürokrasi inşa etmeye yöneldi. Onun felsefesinde ilerlemecilik, akılcılık ve insanın şerefi gibi kavramlar vardı. Bu yönüyle Burgiba, Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alıyor ve ona olan hayranlığını gizlemiyordu. Burgiba önceleri halkın güvenini kazanmak amacıyla dini etkili bir şekilde kullandı. Dinin kitleleri mobilize etme yönünü çok iyi biliyordu. Bu yüzden özellikle Cuma hutbelerinde konuşmalar yapıyor ve dini öğelere sıklıkla atıfta bulunuyordu. Fakat Cumhuriyet idaresine geçtikten sonra Burgiba, Fransız modernleşme siyasetini benimsediği için seküler bir toplum yaratma gayretine girdi. (Hopwood, 1992, s. 84)

Bunun yanında yapılan en önemli reformların başında eğitim reformu geliyordu. Yeni Düstur Partisi'nin en önemli hedefleri arasında baştan sona yenilenmiş seküler bir eğitim politikası oluşturmak vardı. Bu eğitim reformunun en önemli amaçları; Eğitim kurumlarının birliği ve çocukların ilkökula kayıt ettirilmeleriydi. Yapılan bu reformlar ulemanın etkisini zayıflattı. Eğitim sistemiyle birlikte dini okullar devre dışı kalmışlardı. Böylece Zeytune uleması öğretmen statüsünden çıkarılmış oldu. Bunun yanında Zeytune Camii modern Tunus üniversitesiyle birleştirildi. Dini eğitim haftada iki saate indirildi. 1957 sonrası dönemde Burgiba yönetimi içeride İslami geleneği referans alan eğitim ve uygulamaları

sınırlandırma yolunda adım atarken dış politikada Batı merkezli bir tutum sergiledi. Bağımsızlığın ilk yıllarında, kadınların siyasal ve toplumsal statüsünü desteklemek amacıyla seçme ve seçilme, boşanma, eşit işe eşit ücret, eğitim gibi birçok alanda önemli haklar tanınmasına karşın, kamu kurumlarında ve eğitim birimlerinde başörtüsünün yasaklanması tepkilere yol açmıştı. Ayrıca 1960 yılı Şubat ayında Burgiba üretimi engellediği gerekçesiyle oruç tutulmasını eleştirmişti. (Ayhan, 2012, s. 26) Bu aşamadan sonra Burgiba'nın reformlarına karşı protestolar başlamıştır. Protestolardan sonra Burgiba dini reformların ekonomik gelişim önündeki engellerini vurgulamaya devam etmiştir. Ayrıca dini muhalefetin tamamıyla tasfiyesi için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda ulema artık politik ve ekonomik olarak yenilgiye uğratılmıştı. Topraklarından yoksun, sınıf ve camileri devlet tarafından kontrol edilen ulema çareyi yurtdışına çıkmakta bulmuştur. (Perkins J. K., 1986, s. 120)

Burgiba bağımsızlıktan sonra ekonomiyi de planlama noktasında adımlar atmaya başladı. Planlama Bakanı olarak atadığı Ben Salah'tan yeni bir ekonomik plan yapmasını istedi. Ben Salah sosyalist gelişim stratejilerine dayalı bir ekonomik plan yaptı. Ülkedeki çiftçi ve küçük esnafın özgürlüklerini kısıtlayacağını düşünerek karşı çıktığı bu plan; Burgiba tarafından desteklendi. Ben Salah'ın 10 yıllık bu ekonomik planı kendi kendisine yeten ve hayat standartları yükseltilmiş bir ülke ekonomisi yaratma peşindeydi. Bu arada parti 1964 yılında yeni ismi olan Sosyalist Düstur Partisi adını almıştı. Ben Salah planında ülkeyi tamamen Batı etkisinden kurtaracak reformlar yapılması öngörülüyordu. Aynı zamanda planda ülkenin gelişmemiş bölgelerine devlet eliyle fabrikalar yapılması ve Tunus'un üretimde dışa bağımlılıktan kurtarılması amacını taşıyordu. Bu planlama sayesinde kooperatifçiliğe büyük önem verildi. Sadece küçük köylülerin değil, büyük toprak sahiplerinin de topraklarını kolektifleştirerek geniş bir zirai programı yürürlüğe sokuldu. Bu gelişmelerle paralel olarak 1966 yılında Sahra çölündeki petrol yatakları üzerinde petrol rafinerisi inşaatları başladı. Aynı şekilde demir madenleri ve çimento fabrikaları kurulmaya başlandı. Tunus ekonomisi daha çok tarıma dayalı olduğu için; ekonomiyi bu bağımlılıktan kurtarmak amacıyla bu dönemde sanayi tesislerine önem verildi. Fakat bu durum köyden kente göçlerin artmasına sebep oldu. Şehirlerdeki fabrikalarda iş bulma umidiyle göç eden Tunuslular; şehirlerde umdukları işleri bulamadılar ve işsizlik önemli bir problem olarak ortaya çıktı. (Perkins J. K., 1986, s. 132-134)

Yetişmiş insan ve altyapı eksiklikleri tarımda çalışan nüfusun azalması gibi problemlerde ilerde yaşanacak bir ekonomik krizin haberini veriyordu. 1960'ların sonuna gelindiğinde projenin başarısız olduğu anlaşılmıştı. Köylüler önceki yıllara göre fakirleşmişlerdi. Tarımsal üretimler ülkenin diğer masraflarını karşılayacak düzeyde artmamışlardı. Reformların eksik ve gevşek uygulanması ülkeyi önemli ölçüde borca sokmuştu. Ekonomik zorluklardan dolayı ülkede 1969 yılından itibaren protesto gösterileri artmaya başladı. Bu durumda Ben Salah görevinden alındı ve kooperatifçilik sistemi feshedildi. 1970 yılının başında ise mevcut istikrarsızlıktan dolayı sosyalist öğelerden vazgeçildi ve liberal bir yönetim anlayışına sahip Hadi Nuira başbakanlığa getirildi. Bu dönemde çeşitli liberal reformlar yapılarak toprak sahiplerine kendi toprakları geri verildi. Fakat Başbakan, Burgiba'nın gölgesi altındaydı. Kendi bakanlarını dahi Burgiba'dan izinsiz seçemiyordu. Bu durum ülkede siyaset kurumunun felcine yol açtı. Ve hükümetin yönetememe sorunları yaşamasına sebep oldu. (Perkins J. K., 1986, s. 136-140)

1970 yılından sonra liberal kanadın ağırlıkta olduğu muhalefet uygulanan ekonomik modellerin etkisiyle partinin haktan koptuğunu açıkça ifade ediyordu. Özellikle Ahmet Mestiri'nin başında olduğu parti içindeki liberal kanaat gençlere yönelik yeni politikaların ve demokratik bir yönetim anlayışının getirilmesini savunmuştur. 1970-74 yılları arasında Mestiri'nin liderlik ettiği muhalefet liberal politikalara öncelik verilmesini ve ticari kesimle yeni bir diyalog sürecinin yaşanmasını savunmaktaydı. Ancak Burgiba, parti ve halk arasında olan muhalefete rağmen liberal politikalar konusunda isteksiz davranmıştır. Liberal kesim ve Burgiba arasındaki çekişme özellikle Cumhurbaşkanı'nın yetkileri konusunda yaşanmıştır.

Liberaller, Burgiba sonrası yeni Cumhurbaşkanı'nın seçiminde, Devlet Başkanı'nın belirleyici rolünü sınırlandırmak istemekteydiler. Ancak Habib Burgiba, Devlet Başkanı'nın yetkilerinin sınırlandırılmasını içeren değişiklikleri doğrudan kendisinin liderliğine yönelik bir girişim olarak algıladı ve yaşadığı sürece devletin başı olarak kalacağını açıkladı. Parti ve devlet bürokrasisinde etkili olan liberal kanadı tasfiye etti. Mart 1975'te Burgiba, parlamento tarafından "ömür boyu devlet başkanı" olarak seçilmiş ve tek parti yönetimini pekiştirmişti. (Ayhan, 2012, s. 30)

Liberal muhalefet şüphesiz ülkedeki tek muhalefet konumunda bulunmuyordu. Burgiba'nın İslami unsurları dışlayan tutumu İslami muhalefeti doğurmuştu. İslamcılara karşı uygulanan baskı, şiddet ve yasaklamalara rağmen İslamcılar özellikle 1970'lere kadar iyi bir şekilde örgütlendiler. 1970'lerde Zeytune yaşamı yeniden canlanmaya başladı. Özellikle ekonomideki bozulmalar, reformların başarısızlığı ve toplumdaki diğer hastalıklara çare olmak amacıyla İslami diriliş hareketi ivme kazandı. Aralarında Ahmed bin Melad ve Abdül Fettah Moro'nun bulunduğu olduğu bazı gençler büyük camilerde İslami konular üzerine sohbetler yaptılar. Bu arada 1970'de Suriye'den dönen Gannuşi gibi reformist İslamcılar bu halkalara katıldılar. Yasaklara ve baskılara rağmen Raşid el Gannuşi ve Abdül Fettah Moro önderliğinde İslami Yöneliş Hareketi kuruldu. (Türkmen, 2012, s. 134)

Hareket hem dini bilinçlendirme faaliyetlerini hem de ülkede yaşanan soygun ve sömürü düzenine karşı tepkiyi örgütleyordu. 1978 yılında ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle işçiler ayaklandı. Halktan büyük destek alan işçiler ve hükümet güçleri arasındaki çatışmalarda yüzlerce insan öldü. İslami direniş hareketi "Nahda" (Diriliş) adı altında legal teşkilatlanma hakkını edinebilmek amacıyla İçişleri Bakanlığına müracaat etti. Bu girişime verilen cevap ise Gannuşi başta olmak üzere Hareket'in 106 önde gelen üyesi tutuklanması oldu. Tamamen keyfi olarak tutuklanan bu 106 kişi 1984 yılına kadar cezaevinde tutuldu. (Türkmen, 2012, s. 135)

1980'lerde ise ülkede sular durulmuyordu. Burgiba'nın baskıcı ve kontrolcü yönetimine karşı protestolar her tarafta görülmeye başladı. Ülkede 1984 yılında "Ekmek Devrimi" adı verilen ayaklanmalar yine kanla bastırıldı ve yüzlerce kişi katledildi. Burgiba ülkedeki karışıklıkları ve muhalefeti bastırmak amacıyla Fransa'da ve ABD'de askeri ve istihbarat eğitimi alan Polonya ataşesi Zeynel Abidin Bin Ali'yi İçişleri Bakanı olarak atadı. Gannuşi 9 Mart 1987 yılında yeniden tutuklandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. (Perkins J. K., 1989, s. 45)

İçişleri Bakanlığı'na atanan Bin Ali; kısa bir süre sonra Burgiba'yı ülkeyi yönetemez durumda göstererek görevden aldı. Kansız bir darbeye işbaşına gelen Bin Ali ilk etapta demokrat, reformcu bir lider olarak gözüktü. İslami kesimle iyi ilişkiler kurdu ve Raşid Gannuşi başta olmak üzere bazı muhalif liderleri serbest bıraktı. Din eğitimi verilmesi için Zeytune medresesinin bazı bölümlerini açtı. 12 Mayıs 1988'de yeni partiler yasası kabul edilmiş ve 1989 yılında seçimlere gidileceği ilan edilmişti. Seçimlere, El Nahda parti kurma başvuruları yetişmediği için bağımsız adaylarla katılmışlardı. Seçim sonuçları açıklandığında, El Nahda'nın desteklediği adayların ülke genelindeki oyları %14,6 civarında olmuştu. Başkent Tunus'ta ise oyların %30 civarına çıkmıştı. Bu durum Bin Ali'nin hoşuna gitmedi ve İslamcılar kendi yönetimlerine için önemli bir tehdit olarak görmeye başladı. (Ayhan, 2012, s. 39-40)

Zeynel Abidin Bin Ali mecliste çoğunluğu elde ettikten sonra, devlet bürokrasisi başta olmak üzere sivil, askeri yapıları kişisel iktidarını kuvvetlendirmek amacıyla kullanmaya başladı. Bin Ali, sistem içindeki durumunu sağlamlaştırdıktan sonra, Burgiba döneminden daha ağır olan baskı rejimini kurmaya başladı. Öncelikle En Nahda hareketine saldırılarını yönetti. Din eğitimi veren diğer resmi okul ve enstitüleri sıkı denetim altına aldı. En Nahda Hareketi'nden binlerce kişi tutuklandı. Tutuklananlar ağır işkencelere maruz kaldılar. Raşid Gannuşi Fransa'ya sürüldü. Daha sonra Bin Ali Zeytune Üniversitesi'nin açtığı bölümlerini kapattı. Başörtüsü ve tesettürü tüm kamu kurum ve kuruluşlarında yasakladı. Haccı bir "cahiliye geleneği" olarak adlandırdığı için hacca gidilmesini engellemeye çalıştı. Ülkede muhalif kesimlere büyük bir baskı, zulüm politikası uygulandı. Tutuklama ve işkence tehdidi yüzünden birçok muhalif başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Bin Ali diktatörlüğü tipik bir polis rejimiydi. Ordunun mevcudu 30 bin civarındaydı. Fakat polis kuvvetleri 120 bini geçiyordu. 163 sandalyeli meclis'in sadece 21 sandalyesi muhalif partilere veriliyordu. Sosyalist Düstur Partisi'nin devamı olan Anayasal Birlik Partisi 163 sandalyeli mecliste en az 140 üye ile temsil ediliyordu. Ülkede siyaset bu parti etrafında dönüyordu. Diğer mebus kontenjanları ise; İslah ve Yenilik Partisi, Sosyalist Birlik Partisi, Adalet ve Gelişim Partisi, Sosyal Demokrat Parti üyelerinden oluşuyordu. (Türkmen, 2012, s. 136-137)

Devletin denetimi dışında sivil toplum kuruluşlarına izin verilmiyordu. Dış politika tamamen Batı'ya bağımlılık ve İsrail dostluğuna dayanmaktaydı. Bu gibi durumlar ülkede huzursuzluğun yaygınlaşmasına sebep oldu. Ayrıca siyasi diktanın getirmiş olduğu işsizlik, sömürü, adaletsizlik, yolsuzluklar yüzünden ülkede durum gündün güne kötüleşti. 2010 yılında ülkede var olan sisteme karşı isyan ateşi yakıldı. 14 Aralık 2010 tarihinde Sidi Buzayd kentinde ülkedeki ekonomik adaletsizlik ve hukuksuzluğa yönelen

protestolar, aynı şehirde 17 Aralık'ta; el arabasına el konulmasına karşı çıktığı için bir kadın polis tarafından tokatlanarak işkence gören Muhammed Bouazizi adlı Tunuslu genç bir manavın, onurunu kıran bu olayı protesto etmek için kendisini yakmasıyla kontrolden çıktı. Ağır yaralanan Bouazizi'yi hastanede ziyaret etmek isteyen Devlet Başkanı Bin Ali, protestocular tarafından engellendi ve Muhammed Bouazizi 4 Ocak 2011 günü öldü. Daha sonra ülkenin belli kesimlerinde yoğunlaşan protestoları polis sert bir biçimde bastırdı. Protestolar sırasında polisin ateş açması sonucu birçok Tunuslu hayatını kaybetti. Bu katliam görüntülerinin kitle iletişim araçları sayesinde yayılması sonucunda Tunus halkı hemen her şehirde mevcut siyasi düzeni protesto etmeye başladı. Protestolar daha sonra avukatların ve sendikaların genel grevleri sayesinde ülke çapına yayıldı. (Türkmen, 2012, s. 137-138)

Protestolar karşısında çaresiz kalan devlet başkanı Bin Ali, 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olmayacağını belirtmesinde rağmen protestoları durduramadı. Bunun yanında bazı bakanlıklarda yapmış olduğu değişikliklerde halk tarafından inandırıcı bulunmadı ve protestolar çatışmaya dönüştü. Daha sonra ordunun rejimden desteğini çekmesi sonucu Bin Ali 14 Ocak 2011 tarihinde ailesi ile birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bin Ali katı laikliğin savunucularından biri olmasına rağmen, ironik bir biçimde Suudi Arabistan'a göç etmek durumunda kaldı. Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle birlikte başlayan geçiş hükümetinde eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi geçici Devlet başkanı, Muhammed Gannuşi ise Başbakan olmuştur. Fakat Başbakan Muhammed Gannuşi, devrik lider Bin Ali'ye yakın olmak ve eski rejim yanlılarını hükümette tutmak suçlamasıyla muhaliflerin sokakta yaptıkları baskılara dayanamayıp istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine geçici Devlet Başkanı Fuat Mubzi, Eski Dışişleri Bakanı Elbaci el Sebsi'yi Başbakanlığa getirmiştir. El Sebsi Başbakanlığa getirildikten sonra Bin Ali'nin temel iki gücü polis ve devletin güvenlik kurumlarını saf dışı etmiştir. Daha sonra ise bu doğrultuda 9 Mart'ta Tunus Yüksek mahkemesi, eski rejimi temsil eden Anayasal Demokratik Toplum Partisi'ni kapatmıştır. 26 Nisan da El Sebsi, iktidar partisinin öne çıkan isimlerinin 24 Temmuz'da düzenlenecek seçimlere katılamayacağını belirtmiştir. (CNN Arabic, 2012)

Kurucu meclis seçimleri 23 Ekim 2011'de yapıldı. Ve seçime 116 parti katıldı. Seçime katılan siyasi partiler hakkında kısaca bilgi verirsek; seçimlere en güçlü aday olarak katılan parti Raşid el Gannuşi tarafından kurulmuş olan En Nahda Partisi idi. Müslüman kardeşlerden ilham alan bir grup Tunuslu düşünür tarafından 1981 yılında kurulan parti, özellikle devrik diktatör Bin Ali döneminde baskı ve şiddete maruz kalmış, laik rejimi silah zoruyla devirme teşebbüsü ile birçok üyesi tutuklanmıştır. Aynı zamanda hareketin lideri Raşid el Gannuşi yurt dışına sürülmüş ve 27 yıl boyunca yurt dışında kalmak zorunda kalmıştır. Gannuşi, devrim sırasında dağılık biçimde bulunan kitle tabanını toplamayı başarmış ve isyana karşı teşvik etmiştir. Türkiye'nin kendileri için rol model olduğunu söyleyen Gannuşi, İslam ve modernite arasında denge kurmaya çalıştıklarını söylemekteydi. Ayrıca Laikliğin Batı paradigması olduğunu ve Müslümanların gelişip kalkınması için laikliğe ihtiyaçları olmadığını belirtmekteydi. Ayrıca laikliğin dini devre dışı bırakması, maddi ulusalcılık üzerinden yükselmesi, eskiyi doğrularıyla birlikte yok sayması nedeniyle son derece olumsuz olduğunu vurgulamıştı. Seçim döneminde "Tunus için Özgürlük, Adalet ve Kalkınma" başlıklı bir seçim propagandası yapan En Nahda Partisi; tam anlamıyla demokratik ve siyasi bir rejimin kurulmasını, kapsamlı bir ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanmasını savunmakta, Tunus'u "Dini İslam, Dili Arapça, Rejimi Cumhuriyet olan özgür bir devlet olarak tanıtmakta, parlamenter sistemin kurulmasıyla halkın egemenliğini kazanacağını vurgulamakta, Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasıyla anayasanın üstünlüğünün kurulacağını beyan etmekteydi. Aynı zamanda sivil toplumun olgun bir destekleyicisi olan En Nahda, sendikal hakların garanti altına alınmasını savunmakta, dış politikada AB, ABD, Afrika Birliği, Arap Birliği ülkeleri ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi vurgulamaktaydı. Ayrıca parti adalet, kalkınma ve sağlık sigorta sisteminin geliştirilmesini, eğitime yatırım yapılmasını, gençlik, aile ve çocuklarla ilgili refah eksenli bir program önermekteydi. (Siyaset, Eğitim, Toplum araştırmaları vakfı, 2012)

Arap baharından sonra Tunus'ta daha geniş katılımcı ve uzlaşmacı bir demokrasi arzusu ile siyasi partilerin ve tarafların yapıcı bir tavır takındıkları söylenebilir. Dönemin iktidar ortağı Nahda Hareketi Raşid El-Gannuşi, Nida Tunus Partisi Genel Başkanı Baci Kaid es-Sibsi ile 2013 yılında demokratik uzlaşma için bir araya gelmişler ve ulusal diyalogun güçlendirilmesi için ortak hareket etme kararı almışlardır. Bunun yanında 2014 yılında ülkenin en demokratik ve katılımcı olarak kabul edilen anayasası kabul edilmiştir. Bu yeni anayasa oluşturulurken partilerin vekil sayılarına göre temsil

edileceği 22 üyeden oluşan 6 farklı komisyon tarafından hazırlanması öngörülmüştür. Bunun yanında nihai metnin hazırlanması için Ulusal Kurucu Meclis Başkanı ve iki yardımcısı, Anayasa Genel Raportörü ve iki yardımcısı, Komisyon başkanlarından oluşan geniş tabanlı bir redaksiyon komisyonu kurulmuştur. (Açıl, 2017, s. 194)

Bu anayasa uzlaşma çalışmaları sivil toplum kuruluşlarının ve çeşitli sendikaların katılımında ve gözetiminde gerçekleşmesi Tunus'un demokratik gelişimi için umut vaat edici olmuştur. Bunun yanında 2014 yılında yapılan seçimlerde ülkede ilk halkın seçtiği cumhurbaşkanı olarak Bacı Kaid Es-Sibsi göreve gelmiştir. Seçimlerde En Nahda'nın aday göstermemesi demokratik mutabakat için önemli bir gelişmedir. Ayrıca seçimlerde ülke genelinde toplam 349 bağımsız aday listesi, 729 parti listesi ve 140 koalisyon listesi ile seçimlere girilmesi siyasi yelpazenin büyüdüğünün en büyük göstergesidir. Bununla beraber 2016 yılında Cumhurbaşkanı Sibsi'nin önderliğinde 8 farklı siyasi parti ve sivil toplum temsilcilerinin katılımı ile Kartaca Antlaşması imzalanmış ve ulusal bir uzlaşma hükümetinin kurulması kararlaştırılmıştır. (Arap Baharı'nın Son Kalesi Tunus, 2017)

Tunus 2019 yılında Arap Baharından sonra dördüncü seçimini yapmıştır. 25 Temmuz 2019'da Tunus'un seçimle gelen ilk Cumhurbaşkanı Kaid es-Sibsi hayatını kaybetmiştir. Kendisi Nida Partisi kurmuş ve islamcı muhalefet ile başlatmış olduğu diyalog sonucunda takdir görmüştür. Fakat ilerleyen dönemde Nida Partisi içerisinde eski rejimden kalan kimselerin yer bulması ve tekrar siyaset sahnesine çıkmaları kendisine olan eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Bin Ali döneminden kalma yöneticilerin ve elit cenahın ülkenin gelişmesinde en büyük engel olarak En Nahda hareketini görmeleri siyaset üzerindeki önemli paradokslardan biridir. Bu dönemde önceleri Nida Tunus Partisi içerisinde bulunan daha sonra partiden ayrılarak Başbakanlığını devam ettiren Yusuf Şahid'in desteği ile kurulan millet ittifakı mecliste önemli bloklardan bir tanesini oluşturmaktadır. Fakat siyasi alandaki karışıklık halkın siyasilere güvenini azaltmış son yerel seçimlerden katılımın %35 de kalması demokrasi denemesinin sorgulanmasına neden olmuştur. (Anaz, 2019, s. 17)

Sonuç olarak Tunus'un demokratik alanda birçok gelişme kaydettiğini gösterse de ülkede işsizlik, yoksulluk gibi kronikleşen sorunlara tam çareler bulunamamıştır. Katılımcı demokrasinin ülkenin sorunlarını çözeceği algısı ve bu amaçla yapılan birçok demokratik değişimlere rağmen, eski rejimden arta kalan bazı kurumların tasfiyesi tam olarak sağlanamamıştır. Özellikle ordu ve bürokrasi de devrimden sonra birçok tasfiyeler yapılmasına rağmen kurumların yeterince bağımsız ve bağlantısız oldukları söylenemez. Yeni hükümetlerde bu kurumlarda etkin hale gelmek için birçok çekişmenin yaşandığı ve hizipçi hareketlerin baş gösterdiği tartışmaları mevcuttur. Her ne kadar Fransız mandasından sonra tek parti devletin dayattığı bir toplumsal olguları hiçe sayan bir anlayış bugün var olmasa da ekonomik ve sosyal yetersizlikler toplumda tam bir değişimin ve dönüşümün oluşumuna izin vermemektedir.

3.Cezayir Bağımsızlık Süreci

Cezayir, Afrika kıtasının kuzeyinde Fas ve Tunus arasında Akdeniz'e 1200 km'lik kıyı şeridi bulunan, Sudan'dan sonra Mağrip ülkelerinin en geniş ikinci ülkesidir. Doğusunda Tunus ve Libya, güneydoğusunda Nijerya, güneybatısında Mali ve Moritanya, kuzeybatısında ise Fas yer almaktadır. Fenikeli tüccarlar, bugünkü Cezayir'in Akdeniz kıyısına, M.Ö 1000 yılında yerleşmişlerdi. Bugün Tunus sınırları içerisinde kalan Kartaca Fenikelilerin en önemli kenti olup daha sonra aynı isimle kurulan Kartaca İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. M.Ö. 146 tarihinde ise ülke Romalıların egemenliğine girmiştir. Cezayir, Romalıların *Mauretania Caesariensis* adını verdiği eyaletin bir parçası olmuştur. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra bu bölgeyi önce Vandallar daha sonra ise Bizanslılar ele geçirmişlerdir. Bu dönemde Kuzey Afrika Hıristiyanlığın etkisi günden güne artmış, Latince yaygınlaşmıştır. 7. yüzyılda başlayan İslam akınları sonucunda Kuzey Afrika Emevilerin denetimine girmiş ve ülkede yaşayan Berberi kabileler arasında Müslümanlık hız kazanmıştır. (Sobutay, 2000)

Daha sonra ülke, Berberi hanedanlığı etkisinde uzun süre yönetilmiştir. 1516 yılında, Oruç ve Hızır reislerin Cezayir'i ele geçirmesiyle birlikte ülke, 1830'daki Fransız işgaline kadar Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olarak kalmıştır. Ülkenin Osmanlı dönemindeki durumunu 4 ayrı dönemde incelemek mümkündür. 1546-87 yılları arasındaki dönemde ülke Beylerbeyi idaresi altında yönetilmiştir. Bu dönemde bölgedeki çeşitli Müslüman halklardan oluşan, ülkeyi yabancı güçlere karşı savunan görece

özerk reisler bulunmaktaydı. Öte yandan reislerin yanında, İstanbul'dan gönderilmiş askerlerde bulunmaktaydı. 1587-1656 yılları arasındaki dönemde ise ülke, Osmanlıların vali olarak atadıkları Paşa'lar tarafından yönetilmekteydi. Bu dönemde merkezîyetçi bir yönetim ağırlık kazanmıştır. 1671 yılından 1830 Fransız işgaline kadar ülke; Dayılar ve Ağaların egemen olduğu bir sistemle yönetilmiştir. Ağalar döneminde, Osmanlı'nın siyasi gücü zayıfladıkça merkezden atanan yeniçerilerin kendi aralarında seçtikleri yeniçeri ağaları ülkeye egemen olmuşlardır. (Bulut, 1994, s. 23-25)

Yine aynı dönemde ülkede, Cezayir yerlisi önderler ve akıncılar (reis) yeniden siyasal düzeni sağladılar. Reislerin seçtikleri "Dayı" denilen yöneticiler, ömür boyu yönetimde kalabiliyorlardı. Dayı'lar bağımsız bir divan tarafından seçilir, Osmanlı sultanlarınca onaylanırlardı. Dayılar dönemi Osmanlı'daki beylik prenslik dönemini andırır. Feodal katılımcı bir siyasi yapı vardır. Ekonomik ve siyasal açıdan denetim altında bulunan Dayı, savaş halinde ordusu ile Osmanlı ordusuna katılır ve sultan bayrağı altında çarpışırdı. Ayrıca Dayı uluslararası bir kişiliğe ve yetkiye sahipti. Sultana danışmaksızın bazı anlaşmalar yapabilir ve adına sikke bastırabilirdi. (Bulut, 1994, s. 31) Cezayir ve Osmanlı Devleti arasında ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde bozulmaya başlamıştır. Devletin bölgedeki denetimi azaldıkça, ülkeye egemen olan Dayı ve Ağaların halk üzerindeki baskıları huzursuzluğa yol açmıştı. Bu dönemde halka ağır vergiler yüklenmiştir. Bu dönemde rüşvet ve yolsuzluklar yüzünden Dayı'ya ve Osmanlı'ya karşı ayaklanmalar baş gösterdi. Ülke 1830 yılında Fransa tarafından işgal edilmiştir. Ülkenin işgaline neden olan durumları ise kısaca şöyle özetleyebiliriz.

Esasen Cezayir'in Fransa ile münasebetleri 1563 yılına kadar dayanmaktadır. Fransa Cezayir'e ilk diplomatik heyetini 1563'te göndermiştir. Ülke, Dayılar döneminde İspanya'nın saldırılarına maruz kalmış fakat bu saldırıları bertaraf edebilmiştir. İspanya'nın saldırısı sonrası Cezayir'den büyük miktarda borç alan Fransa bu borçlarını ödeyememiş, sonunda 1830'da Cezayir'e saldırmıştır. İşgalin öncesinde Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri Viyana'da Cezayir'in durumunu görüşmek için bir konferans toplamışlardı. Konferansın görünen sebebi Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri ile ilgiliydi. Konferansın sonucunda Avrupalı devletler Cezayir'e saldırmayı uygun buldular. İlk saldıran ülke İngiltere oldu. 1816 yılında Cezayir limanına beyaz bayraklarla yaklaşan İngiliz donanması, Cezayir donanmasına ansızın saldırdı. Gerek bu saldırı, gerekse 1824 yılındaki ikinci saldırı bertaraf edildi. Bu aşamadan sonra sıra Fransa'ya gelmişti. Fransa işgal sebebi olarak Cezayir'deki Fransa konsolosu General de Faulle'in Cezayir'in son dayısı Hüseyin Paşa'yı bayram vesilesi ile kutlaması sırasında Dayı, Konsolosa Fransa Kralı'nın yazdığı mektuptan bahisle Fransa'ya Cezayir tarafından verilen borçlar hakkında bilgi istedi. De Faulle, Kral'ın kendisine eşit olmayan birisine cevap vermemesini etik olduğunu söyleyince kızan Hüseyin Paşa elindeki yelpazeye konsolosun yüzüne vurarak huzurundan çıkmasını istedi. (Deniz, 1992, s. 20-22) Bu olayı hakaret sayan Fransa ülkeyi denizden 3 yıl boyunca kuşattı ve üç yıl sonra saldırarak Cezayir'i işgal etti.

Cezayir Fransızlarca işgal edildikten sonra kolonilere ve idari bölgelere ayrılmış bir yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Koloniler ortaya çıktıktan sonra kolonistler tarafından büyük miktarlarda toprak alımı gerçekleşmiş, bunun sonucunda ise yerli halk ve sömürgeciler arasında sorunlar baş göstermiştir. Bu yıllarda Cezayir'deki yönetim sisteminin Fransa'daki dokuz bakanlık arasında paylaştırıldığını gözlemleyebiliyoruz. Ayrıca Cezayir'deki genel valide bakanlıkların yanında genel bir yürütme organı işlevini yerine getirmiştir. Bu yıllarda Avrupa'dan göç eden Fransız vatandaşlara ayrı bir hukuk uygulanırken, yerli halka yerlilik rejimi denilen bir hukuk sistemi uygulanmıştır. Bu durumun oluşturduğu problemler yüzünden genel vali daha sonra İçişleri Bakanlığı'na bağlanmış, bakanlığa bağlanan vali için özerk bir bütçe ayrılmıştır. Ayrıca bu dönemde Cezayir'de üç ayrı yerel yönetim tipi mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Bu yerel yönetimler sırasıyla Fransız vatandaşlarına ait olan komünler, karma komünler ve yerli komünlerden oluşmaktaydı. Fransız vatandaşlardan oluşan komünler genelde Fransız yasalarına göre yönetilirdi. Bir diğer komün olan karma komünlerde ise yönetime yerli halkta katılabilmektedir. Yerli komünü denilen son komünde ise geleneklere göre yönetilen komünlerdir. Fransızların uygulamış olduğu bu ayrıştırıcı sistem ilerde yaşanacak şiddet eylemlerinin kaynağını oluşturmuştur. (Deniz, 1992, s. 28-29)

Fransa'nın, Cezayir'i işgal ettikten sonraki politikaları diğer Mağrip ülkelerine uyguladığı politikalarından farklıdır. Fransa; Cezayir'de tam bir entegrasyon sağlamaya çalışmış, Cezayir'i Fransızlaştırma yoluna gitmiştir. Özellikle ülkeyi Hristiyanlaştırmak için kardinaller misyonerlik faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmüşlerdir. Kimsesiz çocuklar misyoner yuvalarında toplanmış ve el konulan Müslüman

vakıfların gelirleri bu misyonerlik faaliyetlerinde kullanılmıştır. Bunun yanında Arapça eğitim yasaklanmış, diğer Mağrip ülkelerinde olduğu gibi Araplarla Berberiler arasında ayrımlar yapılmış ve iki halkı birbirlerine düşman edilmeye çalışılmıştır. Fransızlar, Berberilerin Avrupalı soyundan geldiklerini, dil ve kültürlerini korumaları gerektiğine iknaya çalıştılar ve Berberilerin Arapça okumasını yasakladılar. Bu dönemde Fransızlar, Cezayirliilerin dili olan Arapçayı zayıflatırken, kendi dillerini resmi dil olarak ilan etmişlerdir. Ayrıca göçmenlerin büyük bir bölümünün Fransız olması şartıyla, tüm Avrupa'ya Cezayir'in kapılarını açmış, ülkedeki önemli görevlere göçmen aileleri getirmişlerdir. Fransız işgali sonrasında Cezayir'de direniş başladı. Fransız işgaline karşı direniş hareketinin lideri Şeyh Abdülkadir idi. 1832 yılında başlayan ayaklanma sırasında, Fas ordusunun başında Fransızları Oran şehriden atmak için Cezayir'e geldi. Fas o günlerde Cezayir direnişine yardım etmekteydi. Daha sonra Şeyh Abdülkadir 1832 ve 1839 yılları arasında Berberi kabileleri İslami geleneklere göre örgütleyerek, Fransızlara karşı direniş hareketlerinin lideri oldu. (Stone, 1997, s. 30)

Bu dönemde Fransızlara karşı birçok saldırı gerçekleşti. Emir Abdulkadir ve Fransa arasında birçok görüşme yapıldı ve anlaşmalar imzalandı. Ayrıca Emir, idare ve teşkilat alanlarında birçok yeniliğe imza attı. Düzenli ordu kurdu ve orduyu piyade, süvari, topçu olmak üzere üçe ayırdı. Kaleler inşa etti, eski kaleleri onardı. Vergileri düzenledi. Yargı reformu yaptı. Her şehre bir kadı tayin ettirdi. Fransa ile Emir Abdulkadir arasındaki rekabet, Emir 1852 yılında yakalanana dek sürdü. Yakalandıktan sonra 1853 yılında Labrador adlı savaş gemisi, Emir Abdulkadir ile aile ve mahiyetini alarak Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a götürdü. Emir İstanbul'da üç yıl kaldıktan sonra, Suriye'de bir müddet yaşadı. Daha sonra 1883 yılında vefat etti. (Bulut, 1994, s. 59)

Emir Abdulkadir'in ölmesinden sonra Cezayir'de kesin egemenliğini sağlayan Fransa, Cezayir'in Fransa'dan bölünmez bir parça olduğunu ilan etmiş, eğitim, yargı, gümrükleri doğrudan Fransız bakanlıklara bağlamaya çalışmıştır. (Deniz, 1992, s. 25) Fakat Emir Abdülkadir sonrası ayaklanmalar son bulmadı. Fransa'nın ülkede uyguladığı politikalarından ötürü sırasıyla; Seyidi el Şeyh evladı ayaklanması (1848-1850), Kabileler ayaklanması (1858), Muhammed bin Abdullah önderliğinde Güney vahaları ayaklanması (1852), Babür Dağları ayaklanması (1858), Z. Seyyidi El Şeyh Evladı ayaklanması (1864), ayrıca Zeyban, Zevağa, Kuzey Constantina ve İbn Salim ayaklanmaları yaşandı. Bu ayaklanmaların hepsi Fransa tarafından çok şiddetli bir biçimde bastırıldı.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Cezayir halkı Fransız sömürmesine karşı farklı direniş yolları geliştirdi. Silahlı mücadeleden çok kültürel, düşünsel ve siyasal bir mücadele örgütlenmeye başladı. 1910 yılında ortaya çıkan İslam birliği ideali akımı; Ahmet Buderre, Sadık Divan, El Hac Ammar gibi kişileri etkiledi. Bunun yanında Ferhat Abbas gibi bazı düşünürlerde Cezayir'in geleceğini Fransa'dan ayrı olarak düşünmeyen kimselerdi. 1926 yılında Musali el-Hac tarafından Fransa'daki işçiler arasında *Kuzey Afrika Yıldızı* isimli örgüt kuruldu. Sosyalist düşünceden etkilenen örgüt Cezayirli, Tunuslu, Faslı çok sayıda işçiyi cezbetmişti. Musali el Hac, birçok kez tutuklandı. İsviçre'ye sürgüne gönderildi. Cezayir'e tekrar döndüğünde tam bağımsızlık için mücadele verdi. Bunların ötesinde Cezayir halkının bağımsızlık mücadelesinde en fazla çabayı Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti üstlenmiştir. Cemaatin Cezayir'deki en önemli ve etkili ismi Abdülhamit bin Badis idi. Kendisi bir berberi kabilesine mensup olmasına rağmen; Bin Badis "*Dinimiz İslam, Dilimiz Arapça, Vatanımız Cezayir*" gibi sloganlarla Cezayirliileri Berberi-Arap tek bir ulus olmaya ikna etmişti. (Deniz, 1992, s. 39-41)

1930'lu yıllara geldiğimizde özellikle Müslüman Alimler Cemiyeti'nin etkin çalışmalarıyla Cezayir'de bağımsızlık isteği daha fazla artmaya başlamıştır. Özellikle 1932 yılından sonra Cezayir Komünist Partisi, Afrika birliğini savunan Messali Hac'ın Partisi, Halk Partisi gibi partiler bağımsızlığı savunan partiler olarak öne çıkmışlardır. Bu dönemde partilerin düzenlediği konferanslar, cami toplantıları, gösteriler sayesinde halk bilinçlenmiş ve kurtuluş için uygun zamanı beklemeye başlamışlardı. 1944 yılında Braziville konferansında gündeme gelen Cezayir'e bağımsızlık verilmesi yönündeki görüşler hayata geçirilemeyince Kabiliye ve Konstantiniye'de ilk ayaklanmalar çıkmıştır. 1947 yılında bu ayaklanmaları hafifletmek amacıyla yarısı Fransız vatandaşlardan, diğer yarısı Fransız olmayan vatandaşlardan bir yönetim kurulmuş ise de bu durum mevcut durumu değiştirmemiştir. Bağımsızlığı savunan partilerin aralarındaki fikir çatışmalarından dolayı bölünmeler gerçekleşmişse de ulusalcılar yeraltına inerek ihtilâlcî örgüt birlikleri ve eylem komiteleri kurdular ve bağımsızlık savaşına giden yolu açtılar. Bu aşamada Mesali Hac ve bir grup genç tarafından *Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN)* kuruldu. İkinci Dünya Savaşında Vichy Hükümeti Cezayir milliyetçi lideri Messali Hac'a başvurdu ve

ondan işbirliği yapmasını istedi. Fakat bu isteği Hac reddetti ve Mart 1941'de Fransız egemenliğine ve devlet güvenliğine karşı olduğu vurgulanarak için on altı yıl zorunlu çalışmaya, yirmi yıl süren tecritle ve mallarına el konulmasına mahkûm edildi. (Stora, 2011, s. 20)

1 Kasım 1954 günü başlayan ayaklanmalar zamanla ülkenin tamamına yayılmıştır. İlk ayaklanma Mendes France hükümetinin sert tedbirleriyle batırılmaya çalışılmış fakat yaşanan çatışmalar sonucunda isyan dalgası daha da büyümüştür. Fransız hükümetinin 1956 yılında değişmesiyle uygulanmaya başlanan ateşkes, Cezayir milli hareketinin önderlerinin tutuklanmasıyla başarıya ulaşamamış ve milliyetçiler ayaklanmanın ilk karar organı olan 34 üyeli millet meclisini kurmuşlardır. Bu dönemde Fransa üzerinde yoğunlaşan uluslararası baskıların gündeme getirdiği çözüm arayışları şiddeti durduramayarak Fransız hükümetini istifaya mecbur bırakmış ve De Gaulle iktidarının kurulmasını sağlamıştır. (Naylor, 1991, s. 19)

De Gaulle iktidarı Cezayir'in sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeye yönelik Konstantin planı yürürlüğe konurken, Ferhat Abbas başkanlığındaki geçici Cezayir hükümeti de göreve başlamıştır. 1959 yılının sonlarına kadar uzanan bu dönemde De Gaulle' ün Cezayirlilere kendi kaderini tayin veya Fransızlaşma seçenekleri sunması, Bidault önderliğinde toplanan Avrupa kökenli Cezayirlilerin sert tepkisine yol açarak 24 Ocak 1960 günü kanlı şiddet olaylarına yol açmıştır. Fransız göçmenlerin kurduğu gayri resmî gruplar sivil halka karşı büyük kıyımlar gerçekleştirmiştir.

De Gaulle hükümetiyle bağımsızlık görüşmelerini yürüten Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) 1961 yılında dağılınca, Cezayir de yeni yönetime gelenlerde sosyalist eğilimler ortaya çıkmış ve bin Hedda geçici hükümet başkanlığına getirilmiştir. 1 Temmuz 1962 de yapılan halk oylaması ile halkın büyük çoğunluğu kendi kaderini tayin seçeneğini desteklemiştir. (Naylor, 1991, s. 21-22) Yapılan görüşmeler sonucunda Cezayir 1962 Temmuz'unda bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık süreci çok çetin geçmiş olup 1954-62 yılları arasında milyonlarca Cezayirli Fransa tarafından öldürülmüştür. (Deniz, 1992, s. 64-68)

20 Eylül 1962'de göreve başlayan kurucu meclis bir taraftan Bin Hedda ile Bin Bella arasında iktidar çekişmesine sahne olurken, diğer taraftan da Cezayir'den büyük kitleler halinde ayrılan Avrupa kökenlilerin yarattıkları büyük ekonomik çöküntünün sosyalist karakterli önlemlerle durdurulmasına çalışılmıştır. 1963 yılında kabul edilmiş olan yeni anayasa ile birlikte, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) bir başkanlık rejimi oluşturmuş, oluşturulan sistemde genel oyla seçilen devlet başkanı hükümet görevini de kendi bünyesine almıştır. (Naylor, 1991, s. 55-56)

3.1.Bağımsızlıktan Sonra Cezayir Siyaset Kurumu İşleyişi ve Muhalefetin Durumu

Kurtuluş savaşı bittikten sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) içerisinde birtakım çekişmeler yaşanmıştır. Bu çekişmeler yüzünden çeşitli anlaşmazlıklar doğmuş ve örgüt içerisinde çeşitli gruplaşmalar yaşanmıştır. Daha sonra yapılan seçimleri ise Ahmet Bin Bella kazandı. Bin Bella İslamcı, Nasırcı, Sosyalist fikirleri savunan bir liderdi. Nasırdan çok fazla etkilendiği için, O'nun fikirlerini ve düşüncelerini çok fazla vurguluyordu. Aynı zamanda tam bir kapitalizm düşmanı idi. Bin Bella'nın politikasını oturttuğu temellerin başında, askeri işgali sona eren Batı'nın ekonomik sömürgesi olmamak gayreti gelir. Hararetili bir üçüncü dünyacı olan Bin Bella, radikal sol bir dış politika izleyerek Afrika'daki kurtuluş hareketlerini desteklemiştir. Bin Bella halkın sevgisini kazanmış bir lider olmasına rağmen parti içi dengeleri iyi sağlayamamış, özellikle iç siyasette yeterince başarılı olamamıştı. Parti içerisinde ulusal kurtuluş mücadelesine katılmış bazı arkadaşlarını küstürmüştü. Bunun yanında ulusal kurtuluş cephesi komutanı Huari Bumedyen'i gereğinden fazla güçlendirmişti. Bağımsızlık savaşında büyük katkıları olan İslami kesimleri, devlet yönetiminden uzaklaştırmaya çalıştı. Öte yandan Bin Bella'nın savunduğu sosyalizm ve İslam'ın birleştirilmesi Cezayirli âlimler arasında çok hoş karşılanmadı. Özellikle devlet sisteminin yabancı ekollere değil, İslam sistemine dayandırılması gerektiğini savunan bir İslami kesim vardı. Abdullatif Sultani, Ahmet Sahnun gibi şahsiyetler İslam ilkelerine dayanan çeşitli muhalif tavırları sebebiyle İslami muhalefetin öncüleri olarak görüldüler. Bu gibi İslami muhalefet liderlerinin çalışmaları sonucunda 1964 yılında *El-Kiyem* (değerler) cemiyeti kuruldu. Kültürel ağırlıklı bir çalışma olarak ortaya çıkan El-Kiyem, kendisini sömürge ve çöküş döneminin kurbanı olan İslami değerlerin yeniden diriltme aracı olarak tanımlıyordu. Cemiyet Seyyid Kutup çizgisinde ilerliyordu. Özellikle Kutup'un idam edilmesi protesto ederek, yapılan gösteriler sonucunda cemiyetin üyelerinin birçoğu tutuklandı. 21 Eylül 1966'da cemiyetin erkinlikleri

yasaklanarak taşra örgütleri kapatıldı. 17 Mart 1970'te de nihai olarak kapatıldı. (Deniz, 1992, s. 74-80) Bu durum İslami muhalefetin Cezayir'de ki gelişimini hızlandırdı.

Bu arada Bin Bella, Bumedyen'in parti içerisindeki gücünü artırmaya devam etti. Bu durumun sonucunda Bumedyen eline geçen güç sayesinde Bin Bella'yı özellikle politik bürodaki Themcen gurubundaki arkadaşları Muhammet Khider ve Abbas'la beraber daha çok eleştirmeye başladı. Özellikle Bin Bella'nın yapmaya çalıştığı anayasa değişikliklerine karşı çıktılar. Bin Bella, Cumhurbaşkanlığı sitemini anayasaya uygulamaya çalışıyor, parti içerisindeki muhalefet bu değişikliklere karşı çıkıyordu. Devletin üst kademesinde şikâyetler arttı. Bunun sonucunda Bin Bella bazı durumların tartışılması için partinin siyasi bürosunun toplanmasını istedi. Fakat Bumedyen o dönemde Cezayir'de toplanacak olan Afrika-Asya konferansı için parti siyasi bürosunun toplanmasını erteletti. Bin Bella konferans için hazırlık yaptığı sırada Bumedyen kansız bir darbeyle 19 Haziran 1965'te yönetimi ele geçirdi. (Naylor, 1991, s. 46-47)

Bumedyen yönetimi ele geçirdikten sonra Cezayir'de ulus-devlet oluşturma adımları atıldı. Öncelikle kendisine muhalif olarak gördüğü kişileri yönetimden uzaklaştırdı. FLN içerisindeki yerini sağlamlaştırdı ve örgütü tamamen kendi kontrolüne aldı. 1970 yılında Fas'la aralarındaki sınır anlaşmazlığını çözüme kavuşturdu. 1971'de petrolü millileştirdi ve tarım reformunu uygulamaya koydu. 1970'lerin ortalarında ise ünlü Kültür Devrimi'ni gerçekleştirdi. Arapçayı resmi dil yaptı. 1970'lerde ülkede petrol ve diğer doğal kaynakları yabancı sermayenin elinden kurtararak millileştirme projelerini uyguladı. (Naylor, 1991, s. 49-50) Ayrıca Bumedyen FLN'nin ülke çapındaki etkisine güvenerek millileştirme hamleleriyle anayasal bir düzen olmadan ülkeyi idare etti. Anayasal düzeni tam olarak ortaya çıkarmamak için sosyalist devrim öğelerini ortaya çıkardı. Fakat anayasal durumun olmaması ülkede büyük huzursuzluklara ve toplumsal kutuplaşmalara yol açtı.

Bumedyen'in ortaya attığı sosyalist fikirler ve ulusalcı politikalar yüzünden halk hiç olmadığı kadar fakirleşti. Bu politikalar sonucunda ekonomik sıkıntılar ve işsizlik ülkede yaygınlaştı. Bu yıllarda yine İslami kesim ülke yönetiminin başlıca hedefi olacaktı. Birçok İslamcı baskılarla sindirildi. Aslında İslamcılar ilk etapta Bumedyen'i Bin Bella sosyalizminden kurtulmak için benimsediler, özellikle Bumedyen'in Arapçaya dönüş gibi politikaları İslamcılar arasında ümitlerin yeşermesine sebep olmuştu. Hatta Şeyh Abdullatif Sultani'nin sürgünden dönmesine izin verilmesi gibi gelişmeler İslami muhalefet açısından olumlu karşılanmıştı. Fakat aradaki yakınlaşma kısa sürdü. Çok geçmeden Bumedyen rejimi laik ve sosyalist yüzünü göstermeye başladı. Rejim; İslam'ı kontrol altına almak, el-Kıyem'in tabanını manipüle etmek istiyordu. Devlet cemaatin halka seslendiği dille seslenip, cemaatin yerini almayı hedefliyordu. Özellikle Bumedyen zamanında gerçekleştirilen sosyalist devrim İslamcılar açısından büyük bir yıkım oldu. Bumedyen'in sosyalist reformları Müslümanların özel mülkiyetlerine karşı açık bir saldırı niteliği taşıyordu. Müslüman toprak sahiplerinin geniş arazileri kamulaştırılıp kolektif tarım sektörüne geçilmesi ve tarım ürünlerinin alım satımının devlet tekelinde yapılması Müslüman tüccarlar arasında huzursuzluklara yol açtı. Yapılan protesto gösterileri sonucunda çoğu tutuklanıp hapse atıldılar. (Deniz, 1992, s. 76)

Bumedyen bu huzursuzluğu kavramış olacak ki, İslami uyanışa karşı 1976 yılı boyunca kumarın yasaklanması ve Cuma gününün hafta sonu tatili kabul edilmesi gibi birkaç taviz verildi. Milli Kurtuluş'un taslağında hiç belirtilmediği halde, nihai metinde İslam'ın devlet dini olduğu tekrar teyit edildi. Fakat Bumedyen gerçekte hiçbir asli taviz vermemişti. (Hugh, 1988, s. 562) 1978 yılında esrarengiz bir hastalığa yakalanan Bumedyen aniden öldü. Daha sonra yerine yine askeri bir geçmişe sahip General Şadli bin Cedid geldi. Bin Cedid sakin bir yapıya sahipti. Ulusal Kurtuluş Ordusunda bağımsızlık savaşına katılmış ve Bumedyen ile çok iyi dost olmuşlardı. Bumedyen ile ordudayken başlayan dostlukları Bumedyen ölünceye dek sürdü. Bumedyen'in en zor zamanlarında yanında oldu. Bumedyen'e karşı düzenlenen darbe girişimlerinin bastırılmasında önemli görevler üstlendi. Bumedyen ülkeyi sanayileştirmeye çalıştığı dönemde; ülke birçok kaynağını bu yolda tüketmiş hatta dışarıdan çok fazla borç almıştı. Ülkenin bu zor durumunda, çok fazla eleştirilen Bumedyen'i yine de eleştirmedi. O'nu eleştirmek yerine ordudan istifa etmeye çalıştı. Aslına bakılırsa Şadli Bin Cedid'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi Cezayir politika piramidinin en üst katındaki dengelerin bir sonucudur. Kendi aralarında iktidar mücadelesi veren şahıslar başta olmak üzere birçok kişi Şadli'yi üzerinde anlaşılabilir bir kişi olarak gördüklerinden Bumedyen'in vefatının ardından O'na yöneldiler. Şadli Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, toplumun değişime olan ihtiyacını sezmişti. Toplum sosyalist

politikalarından ve tepeden inmece her türlü eleştiriye kapalı tek parti sisteminden rahatsızdı. Süreklilikle ilgili resmi retoriğe rağmen, yeni hükümetin Bumedyen projeleri üzerinde daha fazla ısrar edemeyeceği açıktı. Fakat Şadli rejiminin önerebileceği alternatif bir proje olmadığından, hükümet toplumun sesine “kulak verme” tavrını almak zorunda kaldı. Devletin bu “dinleyici” tavrı, toplumun çoktandır dışa vuramadığı taleplerini, arzularını ve ıstıraplarını dışa vurmaya itti. Bin Cedid, bu değişim isteğini sezdikten sonra birtakım politikaları hayata geçirme kararı aldı. Değişimin Cezayir halkına rağmen tepeden gelmemesi ve kanunlar çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu durumun gerçekleşmesi için en uygun olan sistemin demokrasi olduğuna inanmaktaydı. Demokrasi sayesinde var olan sorumluluk halka verilecek, böylece halk isteklerini ve taleplerini özgür bir biçimde söyleyebilecek, temsilcilerini kendi seçip, kendisi değiştirebilecekti. (Roberts, 2003, s. 80)

Değişim adına Şadli ilk olarak Cumhurbaşkanlığının yetkilerini azaltmaya karar verdi. Bu aşamada ilk olarak Muhammed bin Ahmed Abdelhani’yi 8 Mart 1979 tarihinde Cezayir’in başbakanı olarak atadı. Aynı zamanda çeşitli yolsuzlukları bahane ederek FLN yönetimini yeniden düzenledi. Bouteflika ve Yahiaoui gibi parti yönetimindeki radikalleri partiden uzaklaştırdı. Ve yeni hükümetin dışında başka hiçbir grubun yönetme yetkisinin olmadığını belirtti. Arap sosyalizminden dönülemeyeceğini vurgulamasına rağmen, yapılan birçok reformla geçmişten kopma belirtileri gösterdi. Bumedyen sosyalizmini aşamalı olarak tasfiye etti. Hatta Bumedyen döneminde hapse atılmış olan Bin Bella’yi 1979 yılında hapisten çıkardı.

İkinci 5 yıllık döneminin başında 1984 yılında, Şadli kendi otoritesini sağlamlaştırdı ve liberal ekonomik politikaları güçlendirme kararı aldı. Liberal politikaları savunan Abdulhamid Brahimi’yi planlama bakanlığına atadı. Liberalizmle ilgili politikaları parti kongresinde kabul ettirdi. Bumedyen sosyalizminin egemen olduğu parti sözleşmesini 1986 yılındaki referandumda oyların %98’ini alarak değiştirdi. Ekonomik politikalarındaki değişikliklerden sonra, Araplaşma politikaları hız kazanmaya başladı. Özellikle eğitim ve yargı sisteminde Arapçanın hâkim olduğu bir sistem geliştirildi. Parti yönetimi tarafından çıkarılan gazetelerin bile Arapça olduğu bir sisteme geçildi. Aynı zamanda Fransızca yer isimlerini değiştirerek bunların yerine Arapça isimler verdirdi. (Stone, 1997, s. 60-61)

Arapçanın ülkede yaygınlaştırılması ülkede Berberi soyundan gelen Cezayirlielerin kendi dillerini rahatça konuşamamalarına sebep oldu. Bu durumda bazı Berberi kabileler tarafından protesto gösterileri yapıldı. Bu gösteriler zamanla Berberilerle hükümet güçleri arasında çatışmalara dönüştü. Aslına bakılırsa Bin Cedid ne kadar demokrasi yanlısı politikalar izlemişse de istenilen değişiklikler tam olarak gerçekleştirilemedi. Halk; aslında 26 yıllık tek parti iktidarının yıkılmasını ve demokrasiye tam bir geçiş sağlanmasını istiyordu. Özellikle ortaya çıkan protesto gösterileri vaat edilen fakat tam olarak gerçekleştirilemeyen değişim isteğinin bir yansımasıydı. Özellikle İslami muhalefete yapılan baskılar Şadli Bin Cedid zamanında da devam etti. İslami muhalefet ilk kez 1981 yılında Şadli rejimiyle karşı karşıya geldi. Şadli bu tarihte İslamcılara karşı baskı yoluyla sindirme politikasına geçti. Bu dönemin en önemli özelliği üniversitelerde etkinliklerini artırmış olmasıydı. Bu dönemde camilerde toplanan cemaat liderleri siyasi rejimi protesto etmeye başladılar. İslamcıların gösterileri sırasında Cezayir Üniversitesi’nde şiddetli çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar sonucunda, Şadi rejiminin ilk yıllarında İslamcılara karşı uygulanan denge politikası terk edildi ve İslamcılara karşı tutuklama dalgaları başlatıldı. 2 Kasım 1988’deki olaylar yüzünden 29 kişi tutuklanırken, Üniversitedeki mescitler de kapatıldı. (Deniz, 1992, s. 101) Ayrıca iktidar partisi önemli liderlerden Malik Bin Nebi’nin kurduğu üniversitenin camisini kapatmak isteyince İslami hareketten tepki alması gecikmedi. Bu aşamadan sonra hükümete bir uyarı niteliği taşıyan ve 12 Kasım manifestosu olarak bildirilen Şeyh Ahmed Sahnun ve Abdullatif Sultani ve Abbasi Medeni gibi önderlerin imzaladığı bir bildiri yayınlandı. (Özkan, 1992, s. 26-27)

1985 yılında ise ekonomik liberalizmin getirmiş olduğu sosyal huzursuzluklar baş göstermeye başladı. Özellikle evlerdeki kötü yaşam koşulları ülke geneline yayılan protestolara dönüştü. Tarım ve sanayinin ihmali köyden kente göçü hızlandırdı. Buna birde nüfus artışı eklenince konut sorunu içinden çıkılmaz bir hal aldı. Ülkede 1988 yılında büyük protesto gösterileri başladı. 5 Ekim 1988 günü var olan yozlaşmaya dur demek için halk sokaklara döküldü. Ekim 1988 olayları aslında Cezayir İslami hareketinin yönetime bir tepkisiydi. İslamcılar iktidar partisinin uygulamalarına karşı çıkıyorlar aynı zamanda Batılı emperyalistlere de meydan okuyorlardı. Hükümet kuvvetleri direnişi bastırmada yetersiz kalacaktı. 500 kişinin hayatını kaybettiği olaylarda devlet başkanı Şadli Bin Cedid ortalığı yatıştırmak

için çeşitli vaatlerde bulunacaktı. 1989 yılından itibaren ülkede yeni reformların yolu açıldı. (Stone, 1997, s. 64-67)

Yeni anayasa 23 Şubat 1989'da kabul edildi. Yeni anayasaya göre; Yönetim biçimi olarak "güçlendirilmiş yarı-başkanlık" sistemi öngörülmüştür. Devlet başkanı anayasal yetkileri çerçevesinde Cumhuriyetin bütün silahlı kuvvetlerinin Başkomutanı, Milli Savunmanın sorumlusu, Ulusal dış politikaların karar mercii ve uygulayıcısıdır. Hükümet başkanıyla bakanları atamak ve gerektiğinde görevlerine son vermek, Bakanlar kuruluna başkanlık etmek, başkanlık kararnamelerini imzalamak, af yetkisi kullanmak, cezaların uygulanmasını ve değiştirilmesini kararlaştırmak, uluslararası antlaşmalar yapmak ve bunları onaylamak gibi yetkilere sahipti. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararlarıyla seçilenleri, Danıştay Başkanı, Merkez Bankası Başkanı, Yüksek Yargı görevlilerini ve Vali'yi atama yetkisine sahipti. Yasama yetkisi, Milli Halk Meclisi ve Milli Konsey olmak üzere iki meclisten oluşan parlamento tarafından uygulanıyordu. Parlamentonun asıl görevi yasaları hazırlamak ve oylamaktı. Yürütme erki ise devlet başkanının atadığı hükümet başkanı, seçilmiş hükümet üyelerini temsil etmektedir. Hükümet programını oluşturma görevi ise bakanlar kuruluna ait olup, bu program milli halk meclisinin onayına sunuluyordu. Ayrıca Cezayir hükümetinde çok fazla bakanlık bulunuyordu. Bu bakanlıklar arasında Dini İşler ve Vakıflar Bakanı, Mücahitler Bakanı, Su kaynakları Bakanı, Küçük ve Orta Ölçekli Esnaflar Bakanı, Yüksek Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Bakanı gibi bakanlıklar bulunuyordu. Yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra siyasal etkinlikleri yeniden düzenleyen bir yasa elden geçti. Kısa sürede birçok siyasi grup ortaya çıktı. Ve FLN ile birlikte 5 siyasi parti ortaya çıktı. İslami Selamet Partisi (FIS), Prof. Dr. Abbasi Medeni tarafından 12 Eylül 1989'da kurulacaktı. (Özkan, 1992, s. 29)

Partinin hedefi; Cezayir'de İslam'ı ve sünneti hedef alan bir siyasi sistem kurmaktı. 1990 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde FIS oyların %54'ünü kazanırken, FLN ancak %28 oy alabilecekti. Yapılan seçimler sonucunda İslami Selamet Partisi (FIS) büyük bir zafer kazanmıştı. Tabi bu durum Cezayir'de hala büyük bir ticaret hacmi bulunan Fransa'nın pek hoşuna gitmeyecekti. Bu 30 yıllık tek parti iktidarının sonu demekti. Beklenen gelişme oldu ve ikinci tur seçimlerinden önce devlet başkanı Şadli bin Cedid; devlet başkanlığından istifa etti ve yayınladığı açıklamada: "Ülkenin içinde bulunduğu ağır sorumlulukları taşıyamamaktan" söz ediyordu. Cumhurbaşkanı'nın yerini alan yüksek güvenlik konseyi ve ikinci tur seçimlerini iptal etti ve yönetime el koydu. General Halid Nezzar başkanlığındaki Yüksek Askeri Konsey, olağanüstü hâl ilan etmiş, ikinci tur seçimlerinden önce, 29 yıl Fas'ta sürgün hayatı yaşayan Muhammed Budiaf Cezayir'e dönerek Şadli Bin Cedid'ten boşalan göreve getirilmişti. (Özkan, 1992, s. 31-41)

Aslında ülkeyi yöneten darbe komisyonu başkanı General Halid Nezzar idi. Muhammed Budiaf Cezayir kurtuluş savaşının önderlerinden biriydi. Fakat tamamen yetkisiz kalmak ve sembolik bir devlet başkanlığı görevini yürütmek istemiyordu. Fas Kral'ı 2. Hasan'la yakınlığı başına dert oldu. Ülkede değişim için yeni seçim hazırlıklarına giriştiği anlaşılınca bir suikasta kurban gitti. (Akbulut & Hacıoğlu, 1998, s. 184) Bu aşamadan sonra İslamcılara açık bir saldırı dalgası başladı. Yapılan tutuklamalar sonucunda, Abbasi Medeniye 4 ile 6 yıl, yardımcısı Ali Belhac'a 12 yıl hapis cezası verilmiştir. Aynı zamanda parti liderleri, belediye başkanları başta olmak üzere 6 bin FIS mensubu tutuklanıp çöldeki toplama kampına hapsedilmiştir. Daha sonraki dönemde partinin bütün faaliyetleri yasaklandı ve daha sonra partinin lideri olan Abdülkadir Haçani de tutuklandı. (Türkmen, 2012, s. 210)

Darbeci yönetimin faaliyetlerini gözlemleyen İslami hareket 6 aylık bir süre sağduyu çağrısı yapmakla yetinmiştir. Çünkü durumun ülkeyi bir iç savaşa sürükleme tehlikesini gören İslamcılar, yandaşlarını herhangi bir provokasyona kapılmamaları konusunda uyarıyordu. Fakat yapılan tutuklamalar ve kullanılan ölçsüz güç İslami grupları cihada sevk etti. (Martinez, 2000, s. 73-85) Silahlı direnişe geçen AIS (İslami Kurtuluş Ordusu) İslami Selamet Partisi'ne (FIS) bağlı bir hareketti. GIA (Silahlı İslami Grup) ise Afganiler olarak bilinen Cezayir'e Afganistan ve Sudan üzerinden gelen savaşçılardı. GIA ile irtibatı olan veya yönetsel farklılıklar nedeniyle GIA'dan ayrılan FIDA (Cezayir Cihadı İçin İslami Cephe) gibi silahlı mücadeleyi teşvik eden gruplar da vardı. Çatışmalar adeta bir iç savaşa dönmüş ve yaklaşık 200 bin Cezayirli hayatını kaybetmişti. Savaş 2002 yılına dek sürdü ve halen kayıp olan 15 bin insandan haber alınamamaktadır. Bu tarihler arasında ülke şiddetin ve kaosun merkezi haline geldi. Özellikle sıkıyönetim ilanı ile ordunun eline geçen öncelik; İslami cepheye karşı saldırıların sürmesini sağladı. (Roberts, 2003, s. 125-130)

Ülkede 2004 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılacaktı. Abbasi Medeni gibi İslami önderler seçimlerin boşuna yapıldığını ve yeni bir cumhuriyet kurulması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Ülkesinde kurtarıcı olarak gösterilen ve ilk olarak 1999 yılında devlet başkanı olarak seçilen Buteflika ordunun etkinliğini kırılması için bir dizi reform hareketine girişti. Daha sonra 2004 ve 2009 seçimlerini de kazanan Buteflika 2008 yılında devlet başkanının görev süresi ile ilgili olan anayasa değişikliği ile halkın demokrasiye olan güvenini sarsmıştır. Bunun yanında Buteflika döneminde gündelik hayattaki güvenliğin sağlanması için konulan askeri tedbirler gevşetilmiş ve ülkenin imajında olumlu değişimler olmuştur. (Temelat, 2012, s. 74)

2011 yılında başlayan Arap Baharı olaylarını takiben sembolik birtakım olaylar yaşanmıştır. Buteflika bu olayları olgunlukla karşılayarak birçok önemli reformun hayata geçirileceğini belirtmiştir. Aslında meydana gelen olaylar rejim karşıtı olmamakla beraber daha çok var olan işsizlik, kötü yaşam koşulları ve diğer problemlere karşı bir tepki niteliği taşımaktaydı. Ülkede Arap Bahar'ının etkisinin az olmasında 1991 yılında yaşanan iç savaşın acılarının taze olması etkili olmuştur. Bunun yanında yönetimin protestolara karşı çok sert tedbirler almaması ve ülkede gıda fiyatları başta olmak üzere vergilerde çeşitli düzenlemelere gitmesi olayların sembolik düzeyde kalmasını sağlamıştır. Ayrıca kamu çalışanları ve emekliler için yapılan maaş düzenlemeleri olayların büyümesinin önüne geçmiştir. Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika'nın uzun süredir devam eden olağanüstü hali kaldırması ve hapisteki İslamcı muhalefetten büyük bir bölümünü serbest bırakması durumun daha kötüye gitmesini engelleyen gelişmeler olmuştur. Aynı zamanda Buteflika Arap Bahar'ını yaşayan diğer ülkelerde arabulucu bir rol üstlenmesi ülkenin bu dönemi sükûnetle atlmasına yardımcı olmuştur. (Karan, 2019) Buteflika vaat ettiği yeni reform paketinde; anayasa değişikliği, yeni seçim yasaları, basın yasası, yolsuzlukla mücadele ve bürokratik engelleri kaldırma gibi konularda önemli değişiklikler yapılacağını işaretini vermekteydi. İlerleyen dönemde Arap Bahar'ının gölgesi altında yapılan 10 Mayıs 2012 tarihli seçimlerde katılım düşük olmuş ve beklenen bir şekilde FLN Birinci Parti olmuştur. Ülkede demokratik bir düzlemde değişime olan inanç az olduğu için seçimlere katılım %42 olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu seçimlerde islamcı muhalefetin de mecliste yer bulması Arap Bahar'ının zorlayıcı bir etkisi olarak görülmüştür. (www.ofdaf.org.tr., 2012)

İlerleyen yıllara baktığımızda Cezayir'de ordunun siyasi hayatta etkinliğini kaybetmediği görülmektedir. Ordu siyasette hala düzenleyici bir etkiye sahiptir. Geçmişte yaşanmış olan birçok siyasi kriz orduya anayasal üstü yetkiler verilmesine ve bu sayede ordunun ulusal siyasete hâkim olmasına neden olmuştur. Özellikle ordunun gölgesi altında muhalefet partilerinin gelişiminin yavaş olması, siyasal islamcı ve selefi gruplarına karşı ordunun rejimin bekçisi olarak bir rol üstlenmesi demokratik gelişimin önünde en büyük engel gibi durmaktadır. Buteflika zamanında ordunun siyasete karışmasını engellemek için yapılan bazı reformlar unutulmuş, ordu toplumsal huzursuzlukların en yüksek olduğu zamanlarda dahi sorgulanmamıştır. Ülkedeki meclis çift kamaralı bir şekilde dizayn edilmiştir. Üst kamara adı verilen 'birinci senato' da devlet başkanı ve halk konseyi meclisin üçte birini kendisi atamaktadır. Ulusal halk konseyi üyeleri ise alt kamara denilen yapıyı oluşturmakta ve doğrudan seçilmektedirler. Devlet başkanı parlamento tarafından sunulan yasaları veto etme yetkisine sahiptir. Fakat genel anlamda bakıldığında yürütmenin yasama üstünde son derece kuvvetli olduğu parlamento ve başkanlığın, ordu ve istihbarat servisinin kararlarının uygulayıcısı olan pasif bir görev icra ettikleri zayıf bir sistem mevcuttur. (Temelat, 2012, s. 76) Bu aşamada kuvvetler ayrılığından ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar mevcut sistemde gelişmesi muhtemel olgular değildir. Geçmişte de oluşturulan kurucu meclislerde de ordunun parlamento üzerindeki etkisi güçlü olduğu için bu kronikleşmiş siyasi problem devam etmektedir. Aynı zamanda tek partinin egemenliğinde kurulmuş olan birçok idari ve kamusal sistemin değiştirilmeden devam ettiği görülmektedir

Bağımsızlığı kazanan en büyük parti olan FLN ve diğer siyasi partiler bir nevi gücünü tamamen ordudan almaktadırlar. Geniş bir perspektiften bakıldığında ülkede ordunun kontrol ettiği siyasi bir elit grubun halka zaman zaman bazı ödünler vererek iktidarını devam ettirdiği görülmektedir. Özellikle en önemli siyasi figür olan FLN ile onu destekleyen alt partilerden ve siyasal İslam'dan başka alternatifin olmaması siyasal hayatı çıkmaza sokmaktadır. Var olan siyasal İslam partisi olan FIS üyelerinin birçoğu hapiste veya sürgündedir. Aynı zamanda halkın yaşanmış iç savaş dolayısıyla siyasal İslam'a mesafeli baktığı ortadadır. Bunun yanında Müslüman kardeşlerin FIS'den ayrı bir örgütlenme ile siyasi taban kazanma çabaları çok fazla etkili olmamıştır. Bunun yanında sosyalist ve sol eğilimli partiler de halkta beklenen

etkiyi yaratmamışlardır. Ülkede anayasal talepler konusunda geçmişe kıyasla bazı mesafeler alınmasına rağmen refah düzeyinin artmaması, gelir adaletsizliği, işsizlik ve yoksulluk 5. Kez Cumhurbaşkanlığına aday olmak isteyen Buteflika'nın da istifasını getirmiştir. (Karan, 2019) (Karan, 2019). Buteflika'nın istifasını takiben o'na yakınlığı ile bilinen Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı olan Ahmed Kayed Salih yeni dönemde güç kazanmaya başlamıştır. Halkın hedef aldığı eski Başbakan Ahmed el-Uveyhi, FLN Başkanı Muaz Busarib ve Cumhurbaşkanı'nın kardeşi Said Buteflika Cumhurbaşkanı Buteflika' yı görevde tutmaya çalışsalar da ordunun müdahalesi sonucu seçimler ertelenmiş ve Buteflika görevden alınmıştır. Son olarak beş kez ertelenmesine rağmen 2019 aralık ayında seçimler yapılmış fakat halk siyasi aktörlere güvenmediği için katılım son derece düşük seyretmiştir. (Çoktan, 2019)

Sonuç olarak Cezayir'de manda yönetiminden sonra devlet eliyle şekillendirilen bir tek parti zihniyeti ve devletin yarattığı elitlerden oluşan bir grup ülkedeki statükonun ve belirsizliğin ana kaynağını oluşturmuştur. Bu durumdan dolayı demokratik kurumların ve kuralların gelişmemesi ülkedeki sorunların büyümesine neden olmuştur. Dolayısıyla Cezayir'in adı Halk Cumhuriyetidir fakat ülkede egemen olan cunta rejimidir. Ülkede İslam ve demokrasi tartışmaları hala devam etmektedir. Ülkenin yer altı zenginlikleri ufak ve elit bir zümre tarafından bölüşülmekte, yolsuzluklar, düşünce özgürlüğü önündeki engeller ve kötü yaşam koşulları hala devam etmektedir. Ayrıca Rejimin Berberi asimilasyonu ve İslamcı muhalefetle olan problemleri de değişimin önünü tıkayan bir engel olarak durmaktadır. Bunun yanında Manda yönetiminden sonra kurulan siyasi yapının yetiştirdiği figürlerin bugün dahi kritik görevlerde bulunmaları siyasette yeni kişilerin ve oluşumların sahneye çıkmasına engel olmuştur. Bu durum halkın siyasete olan güvenini azaltmış, kitlelerin büyük bir değişim isteğine araç olmuştur. Nihayetinde ülkede siyaseten önemli bir değişim ileriki yıllarda olabilir. Çünkü geçmişin köhneleşmiş sisteminin ve kurumlarının etkileri devam etmektedir.

4.Sonuç

Kuzey Afrika'da son yıllarda yaşanan gelişmeler, bölgenin dünya çapında önemini artırmış, halkların vermiş olduğu özgürlük savaşlarının sonucunda bölge ülkeleri ve Orta Doğu'da emsal oluşturan ülkeler için değişim furçasının gerçekleşmesini sağlayacak olaylar silsilesinin yaşanmasını sağlamıştır. Aslında var olan değişimi sadece siyaset kurumunda yaşanan gelişmeleri incelemekle anlatmak mümkün değildir. Değişim sadece devlet sisteminde olmamakla beraber sosyo-ekonomik, kültürel, çevresel birçok faktörü de bu değişim sürecinin içine koyabiliriz. Tarih boyunca birçok medeniyetin etkisi altına girmiş bölge ülkeleri, dağınık yaşamaları, belli bir siyasi birlik oluşturamamaları ve aynı zamanda Dünya konjonktüründe yaşanan sömürgecilik faaliyetleri gibi gelişmeler sonucunda tam bir halk egemenliğine dayalı demokratik sistemler kuramamışlardır. Yapılan baskılardan ve asimilasyon politikalarından ötürü, bağımsızlık savaşları vermiş olan halklar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanmışlar, fakat savaştan sonra sömürgecilik faaliyetlerinin "mandacılık" olarak değişmesi, aynı zamanda Batı ile uyumlu diktatörlerin işbaşına gelmeleri halkların aynı baskı ve zulümlere maruz kalmasına yol açmıştır.

Bağımsızlıktan sonraki kırk yıldan fazla süren baskı dönemi boyunca, halklar sosyalist eğilimleri olan ve devlet eliyle şekillendirilmiş bir yaşam biçimini benimsetilmeye zorlanmışlar, bağımsızlık savaşlarında kullanılan İslam'ın birleştirici rolü görmezlikten gelinmiş ve devlet eliyle yaratılmış laik bir sisteme ayak uydurmaları istenmiştir. Tabi sadece sosyalist öğelerin ağırlıkta olduğu yönetimler bölgede hâkim olmamıştı. Bu durum zaman içerisinde gerçekleşen askeri darbelerle ve başa gelen generallerle de değişiklik göstermekteydi. Bu durum bölge ülkelerinde birçok siyasi aktörün iktidar için mücadele etmesine sebep olmuştur. Özellikle petrolün Kuzey Afrika ülkelerinde ortaya çıkarılmasından sonra ülkelerdeki yönetici sınıfla, halk arasındaki eşitsizliğin belirgin bir biçimde hissedildiği açıktır. Ülke liderleri devlet elinde özgürce kullandığı petrol ve diğer doğal kaynakların gelirlerini hesapsızca kullanabiliyor ve kimse bu gelirlerin nerelerde harcandığını sorgulayamıyordu. Bunun sonucunda devlet eliyle oluşturulmuş zengin zümre ile halk arasındaki uçurum büyüdü. Ülkelerde değişim rüzgârının şekillenmesini sağlayan ve yeni oluşturulacak düzenin en önemli aktörü konumunda bulunan İslami hareketler yeni oluşan devlet kurumunun lideri konumuna gelmişlerdir. Müslüman Kardeşler'den etkilenen alan bu gruplar ve diğer İslami grupların geçmişten buyana maruz kaldığı baskılar, bu hareketlerin Arap Baharı sonucunda protesto gösterilerini örgütlemeleri ve yaşanan devrimlerden sonra yönetimi ele geçirmeleriyle sonuçlanmıştır. Ülkelerde yapılan seçimler ve anayasa değişiklikleri sonucunda mevcut bulunan siyasi kurumların Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde Tunus, Fas ve Libya'da

değiştirdiğini ve oluşan bu yeni siyasal kurumlarda İslami hareket kökenine sahip partilerin etkili olduğunu gözlemlemekteyiz. Sadece Cezayir gibi uzun savaşlarla yorulmuş bir devlet, tekrar eski günlerine dönmek için Arap Bahar'ına karşı sessiz kalmış ve askeri rejimini sürdürme kararı almıştır. Ülkenin yine yapılan demokratik seçimlerle bu kararı verdiğini görmekteyiz. Fakat bu durumda ülkelerde tamamen demokratik bir düzenin kurulduğunun ve bütüncül bir anayasanın yapıldığı söylenemez.

İncelediğimiz ülkelerin bugünkü durumlarına bakıldığında Tunus'ta demokratik bir konsensüs yaratılmaya çalışılmışsa da tam olarak başarılı işleyen bir sistem kurulamamıştır. Ülkedeki İslamcı ve Laik çevrelerin birbirlerine verdikleri tavizler ülkede demokrasiye olan özlemin bir yansımasıdır. İki grup içinde demokrasi ve bağımsız kurumların ülkenin refahına büyük katkı sağlayacağı bilinse de ilerleyen dönemde meydana çıkan siyasi çekişmeler bu ideallerin tam olarak gerçekleşmesinin zaman alacağını göstermiştir. Ülkenin içerisindeki birçok siyasi grubun iktidarı öncelemesi ve ülkenin refahını artıracak önlemlerin tam bir demokratik rejimin kurulmasından daha elzem olması bu siyasi olgunluğun daha uzun yıllar alacağını göstermektedir. Şu anda Tunus'ta önemli olan demokrasinin yarattığı nimetlerin meyvelerini toplamaktan çok refahı artıracak önlemler, işsizlik, evsizlik vb. sorunlara çözüm bulunmasıdır. Bir diğer ülke olarak incelediğimiz Cezayir'de ise demokratik rejime geçişin cunta rejiminin elinde olduğu ve onun istediği şekilde olacağı açıktır. Yukarı da belirttiğimiz gibi ülkede Arap Bahar'ına tepki olarak başlayan protesto hareketleri zayıf kalmış ve şiddetle bastırılmıştır. Aslında bu dönemin Cezayir'de bu kadar etkisiz olduğunun sanılması ülke içerisindeki çok çeşitli siyasi grupların verdikleri mücadeleyi görmezden gelmektir. Ülke içerisinde halen Berberiler ve İslami hareketler ile hükümetin verdiği mücadeleler devam etmektedir. Bu durum uzunca bir süre de devam edecek gibi görünmektedir. Çünkü Halk üzerinde Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun kurmuş olduğu siyasi rejim ve yaşanan iç savaşın getirmiş olduğu yıkım büyük bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda ordunun geçmişten gelen siyasi gücü ve rejimin koruyucusu gücü devletin her kademesinde ağırlığını hissettirmesine neden olmuştur. Parlamento ve devlet başkanının yetkileri manda yönetiminden sonra kurulan siyasi yapılarla paralel olarak ordu ve istihbarat birimlerinin güçleri karşısında zayıf bir pozisyonda kalmıştır. Bu durum demokrasinin, güçler ayrılığının, insan haklarının ve sivil toplumun gelişimin önündeki en büyük engel olarak göze çarpmaktadır. Fakat bölgenin genelinde yaşanan toplumsal istek ve talepler ilerleyen dönemde bu ülkedeki siyasi sistem ve kurumlarda değişimin hızlanacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Açıl, M. (2017). Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(25), 165-203.
- Akbulut, E., & Hacıaloğlu, H. (1998). *Cezayir Dramı Esir Düşmüş Bir Halk*. İstanbul : Alan yayıncılık.
- Anaz, N. (2019, Mayıs-Haziran). *Seçime Giderken Tunus Siyaseti*. 06 12, 2020 tarihinde https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/5_NecatiAnaz_87.pdf adresinden alındı.
- Arap Bahar'ının Son Kalesi Tunus*. (2017, 12 26). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-son-kalesi-tunus/1015340> adresinden alındı.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*. Bursa : MKM Yayıncılık.
- Brunschwig, R. (1997). "Tunus". Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C.XII/II.
- Bulut, F. (1994). *Şeriat Gölgesinde Cezayir*. İstanbul : Cem Yayınevi.
- (2012, 11 05). CNN Arabic: <http://arabic.cnn.com/2011/Tunisia/3/7/tunisia.newgov/index.html> 05.11.2012 adresinden alındı.
- Çoktan, İ. (2019, 12 18). *Cezayirde Değişen Ne Oldu?* 07 12, 2020 tarihinde Orsam.org.tr.: <https://orsam.org.tr/tr/cezayirde-degisen-ne-oldu/> adresinden alındı.
- Deniz, F. (1992). *Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi*. İstanbul: Denge Yayınları.
- Erdoğan, P., & Mustafaoğlu, M. (1997). *Tunus Ülke Etüdü*. İstanbul: Tanburacı Matbaacılık Ticaret A.Ş.
- Hopwood, D. (1992). *Habib Bourguiba of Tunisia the Tragedy of Longevity* . London : The Macmillan Press.
- Hugh, R. (10.2. (1988)). Radical Islamism and the dilemma of Algerian nationalism: The embattled Arians of Algiers." . *Third World Quarterly*, 556-589.
- Karan, C. (2019, 03 14). *cezayir ordusu türbülansa izin vermez, ülke kendi arap baharını 1990'larda kapattı*.06.15.2020tarihinetr.sputniknews:https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/201903141038209859-cezayir-buteflika-ordu-arap-bahari/ adresinden alındı.
- Karcı, E. (2007). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fransa'nın Tunus'u İşgali*. Ankara : Gazi Üniversitesi SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kartaç, K. (1954). *Tunus Faciası Nasıl Başladı? Nasıl Devam Ediyor?*. İstanbul : Vakit Matbaası.
- Knapp, W. (1970). *Tunisia*. Norwich: Jarrols and Sons Ltd. Press.
- Martinez, L. (2000). *The Algerian Civil War*. London : Hurst Company.
- Moalla, M. (1992). *L'Etat Tunisien et L'Independance*. Tunus : Ceres production.
- Naylor, C. P. (1991). *France and Algeria A History of Decolonization and Transformation*. California: University Press of California.
- Nelson, N. (1974). *Tunisia*. London : B.T Batsford Ltd Press.
- Oğuz, M. Ö. (2002). *Tunuseli İncelemeleri*. Ankara : Milli Folklor Yayınları.
- Özdemir, M. (2003). Bir Zırvata Olayı Fransa'nın Tunus'u işgali. *Belleten*, C. LXVII, S. 243, s. 119-137.
- Özkan, A. (1992). *Cezayir Sömürü Düzenine Asil Başkaldırı*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Perkins, J. K. (1986). *Tunisia Crossroads of the Islamic and European Worlds*. Colorado: Westview Press.

- Perkins, J. K. (1989). *Historical Dictionary of Tunisia*. London : The Scarecrow Press.
- Roberts, H. (2003). *Algeria 1988-2002 Studies in a Broken Polity* . London : Verso.
- Salem, N. (1984). *Habib Bourguiba, İslam, and the creation of Tunisia*. USA : Croom Helm Publication.
- Siyaset, Eğitim, Toplum araştırmaları vakfı*. (2012, 11 27). <http://www.setav.org/tunus>. adresinden alındı.
- Sobutay, T. (2000). *Senem Çeřmecioglu, Cezayir Ülke Etüdü*. İstanbul : İstanbul Ticaret Odası yayın no:2000-35.
- Stone, M. (1997). *The Agony Of Algeria* . London: Hurst Company.
- Stora, B. (2011). *Algeria 1830-2000 A Short History*. London: Forewood By William B Quandt, Cornell University Press.
- Sylvester, A. (1969). *Tunisia*. London : The Bodley Heat Ltd.
- Türkmen, H. (2012). *Gelecek Tasavvurumuz ve Ortadoğu İntifadası* . İstanbul: Ekin Yayınları,.
- Temelat, N. (2012). Cezayir: İkinci Baharını Yaşamayan Ülke. *Yasama Dergisi*(22:), 62-98.
- www.ofdaf.org.tr. (2012, 07 13). *Bahar Cezayiri es geçti*. (O. v. Derneęi, Prodüktör) 12 12, 2012 tarihinde www.ofdaf.org.tr: <http://www.ofdaf.org.tr/bahar-cezayiri-es-gecti.aspx> adresinden alındı.